

Vršnjačko nasilje i povezanost sa školom adolescenata grada Zagreba

Tolarić, Lana

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:640519>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences -
Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Vršnjačko nasilje i povezanost sa školom adolescenata grada Zagreba

Lana Tolarić

Mentorica: prof. dr.sc. Martina Ferić

Komentorica: doc.dr.sc. Miranda Novak

Zagreb, svibanj, 2019.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Vršnjačko nasilje i povezanost sa školom adolescenata grada Zagreba

Lana Tolarić

Mentorica: prof. dr.sc. Martina Ferić

Komentorica: doc.dr.sc. Miranda Novak

Zagreb, svibanj, 2019.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad „Vršnjačko nasilje i povezanost sa školom adolescenata grada Zagreba“ i da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Lana Tolarić

Zagreb, 20. svibanj 2019.

Sadržaj

1. Uvod	6
2. Definicija vršnjačkog nasilja	7
3. Oblici vršnjačkog nasilja	9
4. Karakteristike vršnjačkog nasilja	11
4.1. Karakteristike počinitelja	12
4.2. Karakteristike žrtve	13
5. Etiologija nasilnog ponašanja	14
6. Učestalost vršnjačkog nasilja	18
7. Privrženost školi	22
8. Istraživanja privrženosti školi	25
8.1. Istraživanja povezanosti privrženosti školi i vršnjačkog nasilja	26
9. Metodologija	28
9.1. Način provođenja istraživanja	29
9.2. Opis uzorka	29
9.3. Varijable i mjerni instrumenti	32
10. Rezultati	33
11. Rasprava	42
12. Zaključak	48
13. Literatura	51

Naslov rada: Vršnjačko nasilje i povezanost sa školom adolescenata grada Zagreba

Ime i prezime studentice: Lana Tolarić

Ime i prezime mentorice: prof. dr.sc. Martina Ferić

Ime i prezime komentorice: doc.dr.sc. Miranda Novak

Program/modul na kojem se polaže diplomski ispit: Socijalna pedagogija/ Djeca i mladi

Sažetak: Cilj ovog diplomskog rada bio je utvrditi opseg vršnjačkog nasilja u srednjim školama grada Zagreba uključenih u ovo istraživanje te ispitati odnos nasilja s vrstom škole koju učenici pohađaju (gimnazija, četverogodišnji strukovni program, trogodišnji strukovni program) i njihovom privrženosti školi.

Navedeno istraživanje provedeno je u razdoblju od listopada do studenog 2017. godine u Zagrebu u sklopu znanstvenog projekta „Pozitivan razvoj adolescenata grada Zagreba: analiza stanja“. Istraživanje je obuhvatilo reprezentativnu populaciju srednjoškolaca iz 25 škola na području grada Zagreba. Ovaj diplomski rad temelji se na izdvojenom prigodnom uzorku iz velikog istraživanja to jest, podacima prikupljenima u četiri zagrebačke srednje škole. Ukupan uzorak čini 719 sudionika: 295 učenika III. gimnazije Zagreb, 176 učenika iz Prirodoslovne škole Vladimira Preloga, 137 učenika iz Geodetske škole te 111 učenika iz Drvodjeljske škole. Dio upitnika vezan za vršnjačko nasilje odnosi se na subskalu od 7 tvrdnji o pojavnosti vršnjačkog nasilja iz CTC upitnika za djecu i mlade (Mihić, Novak i Bašić, 2011). Za ispitivanje privrženosti školi korišten je Upitnik školske privrženosti (Bezinović, Roviš, 2011). Ispitivanje je provedeno korištenjem 17 tvrdnji za koje se pretpostavljalo da ispituju dva ključna faktora: *Privrženost školi* i *Predanost izvršavanju školskih obveza*. Rezultati su pokazali da je vršnjačko nasilje prisutno među adolescentima grada Zagreba, a posebice krađa ili oštećenje privatne imovine, sudjelovanje u tučnjavama i potreba za liječničkom pomoći zbog istog te prijetnje ili ozljede oružjem. Kada se radi o povezanosti vršnjačkog nasilja i vrste škole koju učenici pohađaju, istraživanje je pokazalo da postoji značajna razlika između gimnazija i trogodišnjih strukovnih škola u gotovo svim ispitanim česticama, odnosno u njih pet od sedam. Značajne razlike među učenicima privrženim i neprivrženim školi uočene su samo u odnosu na pitanje koliko su često u posljednja četiri tjedna vidjeli zlostavljanje, gdje učenici koji su privrženiji školi značajno rjeđe odgovaraju da barem jednom tjedno vide zlostavljanje u školi, dok oni manje privrženi češće izvještavaju o zlostavljanju.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, privrženost školi, adolescenti

Title of the work: Bullying and attachment to school in adolescents in the City of Zagreb

Name and surname of the student: Lana Tolarić

Name and surname of the mentors: full professor Martina Ferić, assistant professor Miranda Novak

The study program: Social pedagogy/ Children and Youth

Summary: The aim of this thesis was to determine the extent of the bullying in the high schools of the City of Zagreb, examine the relationship between bullying and type of school that students are attending (gymnasium, four-year vocational school, three-year vocational school) and their attachment to school.

This research was conducted in the period from October to November 2017 in Zagreb, within the framework of the scientific project "Positive development of adolescents in Zagreb: analysis of the situation". The research covered a representative population of high school students from 25 schools in the Zagreb area. This thesis is based on a specific sample from a large-scale research, including data collected in four high schools in Zagreb. The total sample consists of 719 participants: 295 students from III. Gymnasium, 176 students from Vladimir Prelog High School, 137 students from Geodetic School and 111 students from Carpentry School (N=111). Part of the questionnaire related to bullying refers to the subscale of 7 claims about bullying from the CTC questionnaire for Children and Youth (Mihčić, Novak and Bašić, 2011). A questionnaire used for testing school attachment was School Attachment Questionnaire (Bezinović, Roviš, 2011). The conducted survey used 17 claims that examined two key factors: Attachment to School and Commitment to Schooling. The results have shown that bullying is present among adolescents of Zagreb, particularly in theft or damage of private property, involvement in fighting and the need for medical assistance due to the fights or threats or injuries to the weapon. Speaking of the relationship between bullying and the type of school that students are attending, the research has shown that there is a significant difference between gymnasium and three-year vocational schools in almost all tested items, ie five out of the seven. Significant differences between attached and unattached students were found just in relation to how often they have seen bullying in the last four weeks, where students who are more attached to school are less likely to report bullying at least once a week, while those who are less attached report bullying more often.

Key words: bullying, attachment to school, adolescents

1. Uvod

U hrvatskim školama dugo se isticalo fizičko discipliniranje kao način odgoja te su se tako pokušala preoblikovati animalistička i naturalistička obilježja djetinjstva, a sve uporabom sile. Osim navedenog tjelesnog kažnjavanja prisutno je bilo i emocionalno zlostavljanje: omalovažavanje i sramoćenje pred drugom djecom, podčinjavanje, uskrata slobode i slično (Bilić i sur., 2012). Kroz povijest, a i danas, muškarce se smatra agresivnijima, a njihova tradicionalna pozicija moći u svakodnevnim odnosima, braku ili društvu općenito donijela je poimanje da je zapravo sasvim prirodno pravo muškarca da uspostavlja kontrolu nad drugima (Francetić, 1996). Društvo uči dječake da agresiju shvaćaju kao pitanje dominacije, dok za djevojčice ista ta agresija znači neuspjeh u samokontroli (Francetić, 1996).

Danas tema vršnjačkog nasilja privlači sve više pažnje kako javnosti, masovnih medija, tako i stručnjaka. Dokazano je kako iskustvo nasilja među vršnjacima ima štetne posljedice za djetetov psihički i fizički razvoj. Seals i Young (2003; prema Černi Obrdalj, Rumboldt, Beganlić, Šilić, 2010) navode kako američka djeca između osme i petnaeste godine smatraju nasilje u školi većim problemom od rasizma, silovanja, konzumacije droga ili alkohola. Istraživanja (Saluja i sur., 2004, Striegel-Moore i sur., 2002; prema Černi Obrdalj, Beganlić, Šilić, 2010) pokazuju zabrinjavajuće posljedice nasilja među djecom. Kod žrtava nasilja povećana je učestalost psihičkih i somatskih simptoma, djeca žrtve nasilja dva puta češće imaju depresivne simptome i nisku razinu samopoštovanja te se kod zlostavljane djece pojavljuju psihičke tegobe i poremećaji u prehrani. Djeca žrtve nasilja trpe brojne posljedice od izbjegavanja škole, lošijeg školskog postignuća, niskog samopoštovanja sve do psihosomatskih simptoma, depresivnih tendencija i suicida (Pregrad, 2010).

Do promjene stava prema vršnjačkom nasilju dolazi 1972. godine kada je švedski liječnik Heinemann zabilježio svoja zapažanja o nasilju među skupinom djece na školskom igralištu. Njegovo istraživanje prvo je o nasilju među školskom djecom ili *mobbing*-u kako ga on naziva (Rivers, Duncan i Besag, 2007; prema Sesar, 2011). Nadalje, zanimanje za vršnjačko nasilje, nasilje među vršnjacima ili *bullying* povećava se 1978. godine radom Dana Olweusa sa sveučilišta u Bergenu „*Aggression in the Schools*“ koji pokušava pojasniti uloge i odnose zlostavljača i žrtava u Stockholmu početkom 1970-ih (Olweus, 1998). U Norveškoj su problemi nasilja među djecom i odnosa nasilnik-žrtva bili predmetom zanimanja masovnih medija, nastavnika i roditelja, no nikada i školskih vlasti. U svojoj knjizi Olweus (1998) dalje navodi kako se vidljiva promjena dogodila 1982. godine kada se uslijed samoubojstva trojice dječaka

između 10 i 14 godina zbog vršnjačkog nasilja pokreće općenacionalna kampanja za rješavanje problema vršnjačkog nasilja u norveškim osnovnim i nižim razredima srednjih škola. Navedenu inicijativu pokrenulo je Ministarstvo obrazovanja u jesen 1983. godine (Olweus, 1998). Nakon toga, potkraj 1980-ih i ranih 1990-ih potaknuta su istraživanja u zemljama poput Japana, Engleske, Nizozemske, Kanade, SAD-a i Australije (Olweus, 1998). Sva ta istraživanja pokazala su da se radi o tihom, ozbiljnom (između 10 i 27% djece biva zlostavljano jednom mjesečno ili češće) i relativno stabilnom i stalnom problemu s kojim se bore različite zemlje u različitim krajevima svijeta (Pregrad, 2010).

O vršnjačkom nasilju u Hrvatskoj intenzivno se počelo govoriti nakon dobivenih rezultata u okviru istraživanja „Nasilništvo i samopoimanje u djece osnovnoškolske dobi” koje je 2003. godine provela Katarina Elez (Nikčević-Milković, Šuto, Belančić, 2013). Od 2003. do 2012. godine UNICEF je, u suradnji s domaćim stručnjacima i Agencijom za odgoj i obrazovanje u školama u Hrvatskoj, provodio program „Stop nasilju među djecom” (UNICEF, 2016). Također, istraživanja ove teme provode i Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba i Institut za društvena istraživanja (Nikčević-Milković, Šuto, Belančić, 2013).

2. Definicija vršnjačkog nasilja

Prema Olweusu (1986, Olweus, 1991; prema Olweus, 1998) vršnjačko nasilje odnosi se na pojavu u kojoj je učenik trajno i opetovano izložen negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika. Osim Olweusa, definiciju zlostavljanja dao je i Farrington (1993) koji navodi kako je zlostavljanje ponavljajuće tjelesno ili psihičko ugnjetavanje slabije osobe koje provodi netko jači od nje, bilo da se radi o grupi ili pojedincu. Osim navedenog pojma, često se kao sinonim za zlostavljanje pojavljuje termin uznemiravanje. U Velikoj Britaniji češće se koristi pojam „zlostavljanje“, u SAD-u „uznemiravanje“, dok se primjerice Australija nalazi između ta dva pojma te ih koristi podjednako. Pri uporabi termina „uznemiravanje“ postoji opasnost od podcjenjivanja ili ograničavanja raspona problema. Rigby (2006) navodi kako je uznemiravanje važan vid zlostavljanja, ali da je zlostavljanje često puno složenija pojava od uznemiravanja. U Olweusovoj definiciji (1998) pojavljuje se pojam negativni postupci. Negativni postupak je situacija u kojoj netko hotimično zadaje, ili nastoji zadati, ozljedu ili neugodnost drugome. Negativni postupci mogu se pojaviti u obliku riječi, odnosno verbalno, izrugivanjem, zadirkivanjem, prijatnjom i slično, te fizički, udaranjem rukama ili nogama, štipanjem ili

sputavanjem drugog tjelesnim dodirima. Također, pod pojmom negativni postupak podrazumijevaju se i postupci bez uporabe riječi ili tjelesnog dodira, a one uključuju nepristojne kretnje, namjerno isključivanje nekoga iz skupine ili odbijanje da se udovolji željama druge osobe. U navedenoj definiciji vršnjačkog nasilja, ističe se da se negativni postupci moraju izvoditi „trajno i opetovano“. Na taj način nastoje se isključiti nečiji povremeni beznačajni negativni postupci usmjereni protiv jednog učenika u jednom trenutku, a drugog učenika u drugom trenutku. Nadalje, kako bi nešto definirali kao nasilje među djecom, odnosno vršnjačko nasilje moramo imati na umu odnos snaga među učenicima. Ukoliko se u konfliktu nađu dva učenika približno jednake duševne i/ili tjelesne snage, taj sukob se ne definira kao vršnjačko nasilje. U slučajevima vršnjačkog nasilja mora postojati nesrazmjer snaga. Primjerice, učenik ili učenica, koji je izložen negativnim postupcima, se s teškoćom brani i donekle je bespomoćan u odnosu prema učeniku koji ga zlostavlja (Olweus, 1998). Pri definiranju vršnjačkog nasilja važno je voditi računa o ranjivosti žrtve. Dok nekome određeni postupak može biti sasvim prihvatljiv, na drugu osobu, u ovom slučaju učenika, takav postupak djelovat će izuzetno negativno. O zlostavljanju se govori kada zlostavljač zna da je neki postupak drugome uznemirujući i kada je svjestan da bi žrtva htjela da prestane, ali nastavlja s istim, štetnim ponašanjem (Rigby, 2006). Prema Rigbyju (2002; prema Sesar, 2011), kriteriji koji bi se trebali uzeti u obzir pri identifikaciji vršnjačkog nasilja su:

- oblik nasilnog ponašanja npr. blago zadirkivanje nasuprot tjelesnom napadu;
- trajanje nasilja, odnosno traje li kraće ili duže razdoblje te
- frekvencija nasilnog ponašanja npr. događa li se dnevno, tjedno ili manje često.

Također, Rigby (1994a; prema Rigby 2006) navodi sedam elemenata prema kojima možemo prepoznati zlonamjerno zlostavljanje.

1. Početna želja da se nekome naudi. Katkada većina ljudi ima poriv za povrjeđivanjem drugih ljudi koju može potisnuti ili osigurati da ju ne izražava prema bespomoćnim ljudima. Ono u čemu se zlostavljači razlikuju od većine ljudi je u tome što se kod njih takva želja pojavljuje snažno i opsesivno bez mogućnosti kontrole;
2. Izražavanje navedene želje u postupcima;
3. Povrjeđivanje nekoga što ovisi o (ne)sposobnosti osobe da se brani u određenom trenutku i situaciji;
4. Zlostavljanje mora biti usmjereno od snažnije osobe ili skupine ljudi prema nekome slabijem;

5. Zlostavljanje se obično ponavlja;
6. Za zlostavljanje nema opravdanja;
7. Podređenost žrtve predstavlja određeni, očiti užitek kod zlostavljača.

3. Oblici vršnjačkog nasilja

Postoje razni oblici i podjele vršnjačkog nasilja. Nasilje može činiti pojedinac ili skupina te može biti usmjereno prema pojedincu-žrtvi ili cijeloj skupini (Olweus, 1998). Pikas (1989; prema Sesar, 2011) smatra da je uključenost grupe gotovo univerzalna čak i u slučajevima kada je određeno nasilje provedeno od strane pojedinca, dok Ross (1996; prema Sesar, 2011) na vršnjačko nasilje većinom gleda kao na individualno djelovanje. Prema Olweusu (1998) u kontekstu škole, žrtva nasilja među vršnjacima najčešće je pojedinačni učenik, dok jedno od njegovih istraživanja pokazuje kako, u većini slučajeva, žrtvu zlostavlja skupina koju čine dva ili tri učenika.

Također, potrebno je razlikovati i izravno nasilje u obliku vrijeđanja, nazivanja pogrđnim imenima, prijetnji, ponižavanja, ismijavanja, stalnog zadirkivanja i drugog, te manje vidljivi oblik, neizravno nasilje u obliku društvene izolacije, namjernog isključivanja iz skupine, ignoriranja, širenja glasina i slično (Olweus, 1998; Buljan Flander, Durman Marjanović, Ćorić Špoljar, 2007). Rigby (2006) navodi još jednu podjelu nasilja među djecom. Temeljna razlika u navedenoj podjeli čini ono između tjelesnog i psihičkog zlostavljanja.

Tjelesno nasilje uključuje udaranje, lupanje, pljuvanje, bacanje kamenja, nagovaranje drugoga da nekome naudi, dok se u psihičko nasilje uključuje verbalno zlostavljanje, nazivanje pogrđnim imenima, prijeteće geste, proganjanje, zlonamjerne telefonske pozive, skrivanje stvari, isključivanje iz grupnih aktivnosti, širenje zlonamjernih glasina i slično. Kao i u gore navedenoj podjeli i ovi oblici nasilja mogli bi se još dalje podijeliti u izravno ili direktno nasilje te neizravno ili posredno nasilje. Navedeni oblici zlostavljanja rijetko se pojavljuju samostalno te je tako tjelesno zastrašivanje često praćeno verbalnim zlostavljanjem koje može imati jednake, ako ne i veće posljedice od prvoga.

Crick i Grotpeter (1995; prema Sesar, 2011) navode da postoji razlika između tjelesne ili očevodne agresije i relacijske agresije. Relacijsku agresiju definirali su kao povređivanje drugih

kroz svrhovitu manipulaciju i oštećivanje odnosa, dok je tjelesna agresija definirana u skladu s neskrivenim aktivnostima, kao što su udaranje i guranje.

Još jedna podjela nasilja među djecom odnosi se na prirodu ciljne grupe prema kojoj su usmjerena negativna ponašanja. Kada su negativne aktivnosti usmjerene prema osobi različite rasne grupe u odnosu na počinitelja nasilja, to se naziva rasnim nasiljem među djecom, rasnim uznemiravanjem ili kulturalnim nasiljem među vršnjacima. Govoreći o ovoj vrsti nasilja među djecom važno je utvrditi uzrok nasilja zbog toga što dijete druge rasne pripadnosti koje doživljava nasilje može biti izloženo nasilju koje nije rasno uzrokovano te isto tako dijete koje čini nasilje prema jednom članu neke rasne grupe, može biti dobar prijatelj s nekim drugim djetetom iste rasne skupine (Sesar, 2011). Stoga treba imati na umu definiciju rasnog uznemiravanja (Connolly i Keenan, 2000; prema Sesar, 2011) koje se definira kao akcija i ponašanje koje je namjerno diskriminirajuće prema nekome tako da se ta osoba osjeća neprihvaćeno ili marginalizirano zbog svog rasnog identiteta. Duncan (1999; prema Sesar, 2011) govori o seksualnom nasilju među djecom koje podrazumijeva neželjeni tjelesni kontakt i uvredljive komentare. Holzbauer i Berven (1996; prema Sesar, 2011) govore o nasilju nad djecom s posebnim potrebama koje definiraju kao nepoželjno dosađivanje, uznemiravanje, prisiljavanje, izrugivanje ili prijetnje osobi s invaliditetom. Ovaj oblik nasilja uključuje različite oblike neprihvatljivog verbalnog ponašanja, odnosno tjelesnog nasilja ili primjenu sile.

Dolaskom modernog doba i razvojem tehnologije razvio se još jedan oblik nasilja među vršnjacima, elektroničko nasilje ili „*cyberbullying*“. Elektroničko nasilje je namjerno nanošenje štete drugom pojedincu koristeći se elektronskim oblicima komunikacije (primjerice internet, mobiteli, videi i drugo), ponavljano i kroz dulji vremenski period (Smith i sur., 2008). Ovaj novi oblik nasilja razlikuje se od tradicionalnog po tome što se događa u virtualnom svijetu, može se događati bilo kada i trajati 24 sata dnevno što žrtve čini još ranjivijima (Smith i sur., 2008). Uključenost djece u ovaj oblik nasilja manifestira se na različite načine: uznemiravanje, prijetnje na internetu, širenje neistinitih i štetnih informacija o osobi ili mijenjanje nećijih fotografija kako bi se istoj nanijela šteta, grubo *online* sukobljavanje, dešifriranje lozinki tuđih profila, korištenje tuđeg ili lažnog identiteta, iznuđivanje i širenje povjerljivih informacija, isključivanje na internetu zabranjivanjem pristupa osobi ili skupinama određenim *web* stranicama ili grupama na društvenim mrežama te namjernim isključivanjem osobe s različitih lista *online* prijatelja, uhođenje na internetu i slanje uznemirujućih ili prijetećih poruka (Baum, 2007, Willard, 2007; prema Strabić i Tokić Milaković, 2016).

4. Karakteristike vršnjačkog nasilja

Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman i Kaukiainen (1996; prema Pouwels i sur., 2017) navode šest uloga koje djeca, odnosno učenici mogu zauzeti u okviru vršnjačkog nasilja:

1. djeca koja se nasilno ponašaju i započinju nasilje;
2. djeca koja se pridružuju nasilniku i pomažu mu u napadu na žrtvu;
3. djeca koja promatraju nasilje i čine „publiku“;
4. djeca koja brane žrtvu i pokušavaju spriječiti nasilje;
5. djeca koja ostaju po strani i ne upliću se u nasilne situacije te
6. djeca žrtve.

Salmivalli i suradnici (1996; prema Sesar, 2011) navode četiri karakteristična profila učenika u sklopu vršnjačkog nasilja:

- djeca koja su izložena nasilju;
- djeca koja se nasilno ponašaju;
- djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sami čine te
- djeca koja ni na koji način ne sudjeluju u vršnjačkom nasilju.

Skupina promatrača, bilo pasivnih koji se ne upliću ni na koji način, ili aktivnih koji podržavaju nasilje, ima značajnu ulogu u stvaranju prilika za nasilje jer ga svojim ponašanjem pojačavaju ili smanjuju (Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012). Istraživanja su pokazala da su promatrači prisutni u 85% slučajeva vršnjačkog nasilja (Espelage, 2002, O' Connell, Pepler i Craig, 1999; prema Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012) te da će djeca ponoviti nasilje ukoliko ne budu snosila posljedice za svoje ponašanje. Također, nekažnjavanje za nasilno ponašanje potiče i grupu promatrača na agresivnost, pogotovo u slučajevima kada i sami imaju sklonost agresivnom i impulzivnom ponašanju. Promatrači koji pokušavaju prekinuti nasilje sami ili preko neke odrasle osobe imaju viši socijalni status i tim činom oduzimaju dio moći djetetu koje se nasilno ponaša (O' Connell, Pepler i Craig, 1999; prema Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012).

4.1. Karakteristike počinitelja

Olweusov (1998) profil djece koja su sklona zlostavljanju vršnjaka pokazuje kako su to djeca koja su agresivna (i prema nastavnicima i prema roditeljima), impulzivna, imaju želju za moći i vladanjem, imaju osjećaj da svijet oko njih nije spokojno i sigurno mjesto, imaju manjak empatije, naglašenu potrebu za koristi, pozitivno mišljenje o sebi te su to fizički jači dječaci koji su prosječno ili malo ispodprosječno omiljeni.

Počinitelji vršnjačkog nasilja, osim agresivnog ponašanja prema vršnjacima, često budu agresivni i prema odraslim osobama, primjerice nastavnicima ili roditeljima. Oni imaju pozitivnije stavove prema nasilju, svojstvena im je naglost i snažna potreba da vladaju drugima te imaju malo sućuti prema žrtvama. Nerijetko imaju pozitivno mišljenje o sebi te kada se radi o dječacima, u pravilu su tjelesno jači od ostalih dječaka, osobito žrtava (Olweus, 1998). U ponašanju djece nasilnika prisutno je kršenje zakona, upadanja u tučnjave, krađe, vandalizam te autodestruktivna ponašanja. Kada se govori o školi, ova skupina djece, često neopravdano izostaje iz škole, krši školska pravila, varaju na ispitima, imaju lošiji školski uspjeh i slabiju motivaciju za postignućem (Buljan Flander, Durman Marjanović, Ćorić Špoljar, 2007).

Istraživanja su pokazala kako nasilnici imaju malo ili prosječno izraženu razinu tjeskobe i nesigurnosti te kako ne pate od manjka samopoštovanja. Također, pokazalo se kako ih okružuje mala skupina od dva ili tri prijatelja koji ih podržavaju, a njihova popularnost opada s dobi, ali nikada ne doseže nisku razinu omiljenosti koja karakterizira žrtve (Olweus, 1981, Olweus, 1984, Pulkkinen i Tremblay, 1992, Cairns i sur., 1998; prema Olweus, 1998). Sociometrijska istraživanja pokazala su da su neomiljena i odbačena djeca često natprosječno agresivna te imaju deficit kognitivnih i socijalnih vještina (Buljan Flander, Durman Marjanović, Ćorić Špoljar, 2007). Nadalje, Dake (2003; prema Buljan Flander, Durman Marjanović, Ćorić Špoljar, 2007) navodi kako djeca počinitelji nasilja značajno češće pate od depresivnih simptoma, suicidalnih ideja, imaju dijagnosticirane psihijatrijske poremećaje u odnosu na djecu koja nisu uključena u nasilje. Počinitelje nasilja karakterizira nedostatak razumijevanja za ono što im je rečeno, lošija prosudba, selektivno pamćenje, sumnjičavost, nekreativnost, kompulzivna potreba da kontroliraju druge, kao i opsjednutost čistoćom (Field, 1999; prema Sesar, 2011). Isti autor dalje navodi kako ovu skupinu djece karakterizira emocionalna nezrelost, poteškoće u uspostavljanju i održavanju intimnih odnosa, manja razina empatije, česte promjene raspoloženja, nedosljednost, impulzivnost te nedostatak osjećaja krivnje ili grižnje savjesti.

Među počiniteljima vršnjačkog nasilja postoji skupina pasivnih nasilnika, pratilaca ili sljedbenika koji čine nasilje, ali ga ne iniciraju, odnosno ne započinju nasilje. Ono što karakterizira počinitelje vršnjačkog nasilja su tri međusobno povezana motiva. Nasilnici imaju snažniju potrebu za moći i vlašću te žele podčiniti druge. Razvijeno neprijateljstvo prema okolini navodi ih na uživanje u nanošenju zla i patnje drugim pojedincima. Kao posljednje, navodi se korist koju nasilnici imaju od svojih žrtava jer često prisiljavaju žrtve na nabavljanje novca, cigareta i drugih vrijednosti (Olweus, 1998). Manjak empatije može se objasniti nedovoljnom količinom ljubavi i pažnje od roditelja u ranom razvoju, odnosno zanemarivanjem emocionalnih potreba djeteta. Olweusova (1998) istraživanja pokazala su kako u kasnijoj dobi učenici koji su bili nasilni u školi imaju četverostruko više udjela u razmjerno teškom, recidivnom kriminalitetu. Tako je njih 60% osuđivano barem jednom do 24 godine, a 35-40% čak tri ili više puta do iste dobi.

4.2. Karakteristike žrtve

Olweus (1998) je dao i profil žrtve vršnjačkog nasilja. Takva djeca su u pravilu plašljiva i nesigurna, oprezna, osjetljiva i tiha, reagiraju plačem i povlačenjem, imaju manjak samopoštovanja, nemaju prijatelje, previše su zaštićena od strane roditelja, nisu agresivna (osim rijetkih) te su dječaci žrtve nasilja fizički slabiji.

Nadalje, Olweus (1998) prepoznaje dva tipa žrtava vršnjačkog nasilja - pasivne ili podložne žrtve i provokativne žrtve. Tipične pasivne žrtve vršnjačkog nasilja su plašljivije i nesigurnije nego učenici općenito. Često su oprezne, osjetljive i tihe, a kada se nađu u situaciji vršnjačkog nasilja reagiraju plačem i odstupanjem. Nadalje, učenici koji postaju žrtve nasilja među djecom imaju niže samopoštovanje, negativan stav prema sebi i svom položaju te nerijetko misle da su promašeni, osjećaju se glupima, posramljenima i neprivlačnima što se može povezati s njihovom određenom opreznosti i osjetljivosti koja ih je karakterizirala u ranoj dobi. U školi su usamljene, napuštene, u pravilu nemaju ni jednog dobrog prijatelja u razredu. Ponašanje pasivnih žrtava pokazuje drugima da se radi o nesigurnim i bezvrijednim pojedincima koji neće uzvratiti u slučaju napada te ih to čini metama vršnjačkog nasilja. Dječaci žrtve često su tjelesno slabiji od drugih dječaka te imaju poteškoća s potvrđivanjem u skupini vršnjaka. Manju skupinu žrtava čine provokativne žrtve koje doživljavaju, ali u isto vrijeme i čine nasilje. Svojevremeno su im ustrašeni, ali u isto vrijeme i agresivni obrasci reagiranja. Ovi učenici često imaju teškoće s koncentracijom, izazivaju razdraženost i napetost oko sebe te izazivaju druge učenike u razredu.

Nadalje, na skalama neuroticizma i psihoticizma postižu više rezultate u odnosu na ostale sudionike vršnjačkog nasilja (Mynard i Joseph, 1997; prema Sesar, 2011) te imaju veći rizik za različite oblike problema u ponašanju kao što su hiperaktivnost, agresivnost, ovisnost o alkoholu, delinkvencija i izbjegavanje roditeljskih pravila (Wolke i sur., 2000; prema Sesar, 2011). Ova skupina djece ima niže rezultate na mjerama školskih sposobnosti, prosocijalnog ponašanja, samokontrole, socijalnog prihvaćanja i samopoštovanja, a sebe opisuju kao snažne osobe koje posjeduju mnogo negativnih karakteristika (Sesar, 2011).

Olweusove navode potvrđuju i brojna istraživanja te se tako pokazalo kako djeca žrtve vršnjačkog nasilja imaju nisko samopouzdanje i samopoštovanje, introvertirane su, neasertivne, pasivne, submisivne osobe koje imaju tendenciju da sebe okrivljuju za poteškoće. Njihove socijalne vještine lošije su u odnosu na ostalu djecu, osjećaju se usamljenije i manje sretno u školi te imaju manje dobrih prijatelja (Rigby, 2002, Schwartz, 2000, Boulton i Smith, 1994, Olweus, 1994, Mynard i Joseph, 1997, Nansel i sur., 2001, Nansel i sur. 2004; prema Sesar, 2011).

5. Etiologija nasilnog ponašanja

Pojavu nasilja među djecom može se istraživati u okviru teorija agresivnosti i spoznaja dobivenih u tom području. Prema jednoj od najpoznatijih teorija agresivnosti, instinktivističkoj teoriji Sigmunda Freuda i Konrada Lorenza, agresivno ponašanje urođeno je i neizbježno ponašanje živih bića određeno instinktima, a sve u funkciji održanja života i vrste (Mejovšek, 2002). Za razliku od njih, Erich Fromm (1989; prema Mejovšek, 2002) u svojoj instinktivističko-sociološkoj teoriji daje prevagu sociološkim činiteljima u objašnjenju ljudske agresivnosti. Klasičnu frustracijsku teoriju Dollarda, Dooba, Millera, Mowerera i Searsa, koja ističe kako svaka frustracija dovodi do agresije, a da je svaka agresija posljedica frustracije, modificirao je Leonard Berkowitz navodeći kako svaka frustracija ne dovodi nužno do agresivnog ponašanja (Berkowitz, 1993; prema Mejovšek, 2002). Umjesto agresivnog ponašanja, prema Berkowitz (1993; prema Mejovšek, 2002), moguće je stanje apatije, odnosno suzdržavanja od agresivnog ponašanja nakon frustracije. Nadalje, Berkowitz navodi da postoji i instrumentalna agresivnost koja je motivirana svrhom, odnosno kojom se želi postići određeni cilj, a frustracijska teorija ju ne može objasniti. Za Berkowitz (1993; prema Mejovšek, 2002) bitan je negativni afekt (neugodan, negativan osjećaj) koji se javlja u situaciji frustracije koji

izaziva emociju srdžbe te posljedično agresivno ponašanje. Nakon neugodnog događaja i javljanja negativnog afekta, moguće su dvije situacije: javljanje emocije srdžbe i želja za borbom ili javljanje emocije straha i želja za bijegom iz neugodne situacije. Važno je naglasiti kako emocionalnoj agresivnosti, za razliku od instrumentalne, prethodi srdžba te ju prati, ali ju ne izaziva. Emocionalnu agresivnost izaziva negativni afekt kao posljedica frustracije ili nekog drugog neugodnog podražaja (Mejovšek, 2002).

Prema Lorenzu (1970; Buljan Flander, Durman Marjanović, Ćorić Špoljar, 2007), postoji instinktivni agresivni sustav koji se temelji na unutrašnjoj energiji koja se neprestano stvara i raste, a zbog čijeg porasta mora povremeno doći do oslobađanja. Bandura u okviru teorije socijalnog učenja navodi da su ljudi socijalna bića te da je imitacija važan oblik učenja, kako drugih, tako i agresivnog ponašanja, posebno kod djece. Ako je ponašanje modela nagrađeno, povećava se vjerojatnost da će se i osoba koja promatra u budućim situacijama ponašati na jednak način (Bandura i Walters, 1963, Bandura, 1969; prema Mejovšek, 2002).

Teorija obrade informacija naglašava da na agresivno ponašanje utječu i kognitivni procesi koji se naknadno uključuju te usmjeravaju i prilagođavaju ponašanje prema postojećoj situaciji. Također, povećava se vjerojatnost agresivnog ponašanja kada u okolini postoje agresivni znaci koji podrazumijevaju podražaje koji imaju agresivno značenje ili podsjećaju na ranije neugodne događaje (Mejovšek, 2002). Tumačenje podražaja kao prijetećeg uz istodobno dosjećanje agresivne reakcije i njezino pozitivno vrednovanje najvjerojatnije će dovesti do agresivnoga ponašanja (Dodge, 1986; prema Buljan Flander, Durman Marjanović, Ćorić Špoljar, 2007).

Žužulov model agresivnosti (1989) objedinjuje bitne elemente ranijih teorija agresivnosti te navodi sljedeće determinante agresivnoga ponašanja: (1) emocionalno- motivacijski, (2) informacijsko- kognitivni, (3) socijalni te (4) situacijski činitelji.

Agresivnost se razvija u djetinjstvu i stabilno je obilježje ličnosti (Huesmann i sur, 1984, Žužul, 1986, Pulkkinen i Pitkänen, 1993, Viemerö, 1996; prema Mejovšek, 2002) te je pod utjecajem nasljednih i okolinskih činitelja. Buss (1995; prema Mejovšek, 2002) na temelju istraživanja na jednojajčanim i dvojajčanim blizancima zaključuje da je znatno veći stupanj podudarnosti u agresivnom ponašanju između jednojajčanih nego dvojajčanih blizanaca. Jedino pitanje koje se postavlja je koliki je utjecaj nasljednih činitelja. Također, agresivnost je jedno od obilježja ličnosti za čije objašnjenje su važni i nasljedni i okolinski činitelji te ovisi od konkretne situacije u kojoj se određena osoba nalazi.

Hipotezu javnih rasprava da je jedan od uzroka agresivnog ponašanja učenika njihova reakcija na frustracije i neuspjehe u školi nisu potvrdila istraživanja (Olweus, 1978., Olweus, 1983; prema Olweus, 1998). No, pokazalo se kako nasilnici, kao i žrtve, dobivaju nešto niže ocjene od prosjeka (Olweus, 1978, Haeselager i van Lieshout, 1992; prema Olweus, 1998). Također, još jedna hipoteza koja nije potvrđena istraživanjima je da su djeca zlostavljana zbog svog vanjskog izgleda i svojih „različitosti“. Postoji mogućnost da se određena razlika iskoristi u situaciji nasilja, no ona nikako nije uzrok nasilja (Olweus, 1998).

Rizični čimbenici za razvitak nasilnog obrasca ponašanja jesu permisivni i autoritarni roditeljski stil u djetinjstvu. Jednostavnim mehanizmima socijalnog učenja dijete usvaja agresivne načine ponašanja od svojih roditelja te ih primjenjuje i izvan obiteljskog okruženja. Oblikovanju agresivnog stila komunikacije i ponašanja pridonose bračni sukobi, psihopatologija roditelja, socijalni i ekonomski stresori te socijalna izolacija obitelji i roditelja (Vulić, Prtorić, 2004; prema Buljan Flander, Durman Marjanović, Ćorić Špoljar, 2007). Također, važan prediktor nasilničkog ponašanja prema vršnjacima su svjedočenje nasilju između roditelja te vlastito iskustvo zlostavljanja u obitelji (Baldry, 2003, Shields, Cicchetti, 2001; prema Buljan Flander, Durman Marjanović, Ćorić Špoljar, 2007). S druge strane, obrazovanje roditelja, socio-ekonomski status te cjelovitost obitelji nisu značajni u objašnjenju ovog problema (Dake, 2003; prema Buljan Flander, Durman Marjanović, Ćorić Špoljar, 2007). Važnost odgoja i uvjeta odrastanja koji mogu dovesti do agresivnog obrasca ponašanja prepoznao je i Olweus (1998) te je izdvojio četiri osobito važna činitelja u ovom području. Prvi, negativni emocionalni odnos roditelja prema djetetu u ranijoj dobi obilježen nedostatkom topline i pažnje, povećava opasnost od budućeg neprijateljstva prema drugima. Popuštanje i pretjerana tolerancija, bez utvrđenih strogih granica nasilničkog ponašanja prema vršnjacima, braći, sestrama i odraslima također povećava razinu djetetove agresivnosti. Treći činitelj je međugeneracijski prijenos nasilja. Primjena odgojne metode „potvrđivanja snaga“, tjelesnog kažnjavanja i nasilnih emocionalnih izljeva pokazuje djetetu da je to prihvatljiv obrazac ponašanja koje ono kasnije primjenjuje u svakodnevnom životu. Najslabiji činitelj za nasilje je ćud ili temperament djeteta. Dijete aktivnog temperamenta prije će postati nasilnik od djeteta koje ima blažu ćud. Loeber i Dishion (1984; prema Mejovšek, 2002) provjeravali su hipotezu o izrazitijem devijantnom ponašanju dječaka i adolescenata koji su bili fizički agresivni u kući i školi u usporedbi s onima koji su bili fizički agresivni samo u kući ili samo u školi i kontrolnom skupinom koji nisu bili fizički agresivni. Rezultati su pokazali da su se fizički agresivni ispitanici u kući i u školi učestalije devijantno ponašali, češće su bili izloženi lošim odgojnim

postupcima i češće su bili odbacivani od roditelja, učestaliji su bili sukobi roditelja te su njihove obitelji bile manje uspješne u rješavanju problema. Isto tako, vjerojatnost agresivnog ponašanja tri puta je veća kod fizički zlostavljane djece. Fizički zlostavljana djeca, pogrešno percipiraju razne socijalne situacije kao prijeteće, percipiraju postupke drugih ljudi kao zle bez stvarnog razloga i ne uspijevaju razviti prikladne strategije socijalnog ponašanja (Dodge i sur., 1990; prema Mejovšek, 2002). Za usvajanje agresivnih obrazaca ponašanja također su značajni negativni socijalni uvjeti poput odrastanja u siromaštvu i depriviranoj lokalnoj zajednici, ili na individualnoj razini biološki poremećaji poput hiperaktivnosti, impulzivnosti, poremećaj pažnje i slično, koji negativno utječu na savladavanje socijalnih vještina i socijalno učenje (Fraser, 1996, Dake, Price i Telljohan, 2003; prema Puzić, Baranović, Doolan, 2011).

Rigby (2006) je razvio model za objašnjenje zlostavljanja koji razlikuje više sila koje djeluju na pojavu vršnjačkog nasilja. Mnoga djeca u godinama prije polaska u školu već imaju razvijene karakteristične načine postupanja i reagiranja na događaje koji će utjecati na njihov način komunikacije i odnošenja prema drugoj djeci u školi, a samim time i na povećanje, odnosno smanjenje vjerojatnosti da budu zlostavljani, odnosno da budu oni koji zlostavljaju. Model pokazuje da postoje tri važna utjecaja na dijete prije samog polaska u školu. Prvi, temeljne osobne karakteristike, poput tjelesne građe, koja ih u situacijama nasilja može dovesti u (ne)povoljniji položaj, temperamenta i agresivnosti koja tijekom života ostaje vrlo stabilna ljudska osobina. Druga dva važna utjecaja su društveno-kulturalna okolina i iskustva u obitelji. Nadalje, važan utjecaj ima i politika škole koja uključuje propise o rješavanju problema nasilja i konkretne postupke koji se primjenjuju kako bi se utjecalo na zlostavljanje.

Odrastanjem i ulaskom u adolescenciju, sve veći utjecaj na djecu imaju njihovi vršnjaci s kojima se druže jer pronalaze vršnjake koji imaju slične interese i reputaciju kao i oni sami pa tako agresivna djeca imaju više prijatelja koji vole kršiti pravila te od njih dobivaju podršku za svoje nasilničko ponašanje. Dok jedan dio nasilnih dječaka ima određenu razinu popularnosti koja raste tijekom adolescencije, djevojčice ne nailaze na odobravanje jer se agresivnost kod djevojčica ne smatra normativnim ponašanjem (Velki, Vrdoljak, 2013).

6. Učestalost vršnjačkog nasilja

Kako je već navedeno, jedno od prvih istraživanja na temu vršnjačkog nasilja proveo je Dan Olweus. Kako bi dobio detaljnije podatke o mehanizmima koji su prisutni u problemima nasilnik-žrtva te mogućim utjecajima intervencijskih programa, proveo je Bergensku studiju koja je obuhvatila 2500 dječaka i djevojčica u dobi od 10 do 15 godina iz 28 osnovnih i 14 srednjih škola (Olweus, 1998). Olweus je dobio podatke koje današnja novija istraživanja i dalje potvrđuju. Po pitanju spola, Bergenska studija pokazala je kako su djevojčice sklonije neizravnim oblicima nasilja poput klevetanja, širenja glasina, manipulacijama i slično, dok je nešto veći postotak dječaka bio izložen izravnom nasilju te je kod dječaka prisutno tjelesno nasilje u daleko većem postotku nego kod djevojčica. Isto tako, dječaci su češće bili žrtvama i počiniteljima izravnog nasilja. Veliki dio nasilja (više od 60%) koje doživljavaju djevojčice čine dječaci, dok većinu zlostavljanih dječaka (više od 80%) zlostavljaju dječaci (Olweus, 1998).

Istraživanje Nansel i suradnika (2004; prema Sesar 2011) provedeno u 22 europske pokazalo je kako Švedska i Wales imaju najnižu (3%), a Danska najvišu učestalost počinitelja nasilja (20%). Najmanji broj djece koja doživljavaju nasilno ponašanje i koja su istovremeno nasilna prema drugoj djeci utvrđen je u Švedskoj (1%), dok je najveća zastupljenost takve djece u Litvi (20%). Postotak djece koja su izložena vršnjačkom nasilju kreće se od 5% u Švedskoj do 20% u Litvi. Woods i White (2005; prema Sesar, 2011) utvrdili su da su relacijski oblici nasilnog ponašanja učestaliji u odnosu na direktne oblike nasilnog ponašanja.

Nadalje, druga istraživanja u svijetu (Cook, Williams, Guerra i Kim, 2010; prema Velki, Vrdoljak, 2013) pokazuju da je u dobi od 11 godina oko 16% počinitelja nasilja, oko 18% žrtava te oko 7% reaktivnih ili provokativnih žrtava, a od 12 do 14 godina oko 20% počinitelja, oko 26% žrtava te oko 10% provokativnih žrtava.

Prvo sveobuhvatno istraživanje u Hrvatskoj o raširenosti vršnjačkog nasilja provela je 2003. godine Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, 2010; prema Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012). Rezultati su pokazali da 27% učenika u dobi od 10 do 14 godina doživljava barem jedan oblik nasilja u školi gotovo svakodnevno. Reaktivnih žrtava, odnosno onih koji doživljavaju, ali i čine nasilje, je 8%, a jednako toliko je i učenika koji su svakodnevno nasilni prema drugim učenicima. Novije istraživanje Sušac, Rimac i Ajduković (2012) na nacionalnom uzorku govori o prevalenciji od 2,3% počinitelja

nasilja, 14,4% žrtava i 7,7% provokativnih žrtava u 5. razredu osnovne škole te 6,5% počinitelja nasilja, 17,6% žrtava i 16,4% provokativnih žrtava u 7. razredu osnovne škole. Porastom dobi sve je manje žrtava, a sve više onih koji su i žrtve i počinitelji nasilja dok najstariji učenici (7. i 8. razreda) čine najviše nasilja. Isto istraživanje (Sušac, Rimac, Ajduković, 2012) pokazalo je da u 37% slučajeva djeca doživljavaju nasilje od drugog učenika iz svog razreda, u 16% slučajeva od djeteta iz viših razreda, u 11% iz iste generacije, ali drugog razreda, a u 3% od učenika iz nižih razreda. Nadalje, po pitanju dobi, Klarin (2000; prema Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012) na uzorku od 263 učenika nalazi da je skupina 14-godišnje djece osmih razreda najagresivnija.

Rigby (2006) na temelju istraživanja provedenog na spolno mješovitom uzorku djece osnovnih i srednjih škola u Južnoj Australiji zaključuje kako je viktimizacija češća među mlađim učenicima te da postaje sve manje učestala pri kraju srednje škole. Procjena pokazuje da 20% dječaka i 18% djevojčica u dobi od 8 do 17 godina biva zlostavljano svaki tjedan. Također, primijećeno je da se učestalost zlostavljanja znatno povećava na samom početku srednje škole (Rigby, 2006).

Pregrad (2010) u pregledu osnovnih rezultata istraživanja u Hrvatskoj navodi da je postotak dječaka koje zlostavljaju u 5. razredu nešto veći do postotka djevojčica, 13,25% nasuprot 9,78% djevojčica, međutim postotak za dječake opada prema 8. razredu te iznosi 8,59%, a postotak djevojčica ostaje relativno stabilan, 9,62%. S druge strane dječaci koji zlostavljaju u 5. razredu čine postotak od 12,32% te on raste s dobi i u 8. razredu čini 19,73%. Djevojčice u 5. razredu zlostavljaju u prosjeku 7,86%, a u 8. razredu 9,69% (Pregrad, 2010).

Što se tiče spola, istraživanje Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba (Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, 2010; prema Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012) pokazalo je da dječaci čine značajno više nasilja nego djevojčice. Veća je vjerojatnost da djevojčice budu zlostavljane od strane i dječaka i djevojčica, dok su dječaci zlostavljani od strane istog spola.

Rigby (2002; prema Sesar, 2011) navodi kako se dječaci u dobi od 8 do 11 godina češće nasilno ponašaju samostalno nego kao članovi grupe, dok dječaci u dobi iznad 11 godina češće čine nasilje u grupi. Pregrad (2010) navodi podatke o tome da prosječno najčešće učenike zlostavlja pojedinac dječak, zatim pojedinačna djevojčica prema drugim djevojčicama, a na trećem mjestu se nalazi skupina dječaka koji su nasilni prema dječacima.

Smontara (2011; prema Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012) na temelju istraživanja provedenog u 6 srednjih škola u Samoboru i Zagrebu nalazi kako djeca dvoranu za tjelesni odgoj, WC i

kantinu smatraju najnesigurnijim mjestima u školi. Kada se govori o vrstama nasilja, istraživanje je pokazalo da emocionalno nasilje svakodnevno doživljava 9,3% učenika, fizičko 4,9%, a seksualno uznemiravanje njih 7,7%. Emocionalno nasilje svakodnevno vrši 15,1% učenika, fizičko 8%, a 8,6% svakodnevno seksualno uznemirava druge. S obzirom na vrstu zlostavljanja, u hrvatskim osnovnim školama prema istraživanju UNICEF-a iz 2004. godine (Pregrad, 2010) najčešće se javlja nazivanje pogrđnim imenima, ismijavanje i zadirkivanje na bolan način (14,35%), zatim slijede pogrđna imena i komentari vezani uz porijeklo (8,22%), laganje i širenje lažnih glasina te pokušaj odvrćanja drugih učenika od druženja sa zlostavljanim djetetom (7,26%), nazivanje pogrđnim imenima i geste sa seksualnim značenjem (5,89%) te u najmanjoj mjeri, zanemarivanje i isključivanje iz društva (5,71%).

Uzimajući u obzir vrstu zlostavljanja i dob, Rigby (2006) je dobio podatke da porastom dobi kod dječaka i djevojčica, dolazi do povećanja postotka verbalnog zlostavljanja, smanjenja učestalosti tjelesnog zlostavljanja, dok zlostavljanje u obliku isključivanja drugih učenika ostaje jednaka u različitim dobnim skupinama.

Istraživanja pokazuju kako djeca koja su zlostavljana u obitelji, češće postaju i žrtve vršnjačkog nasilja. Cawson (2002; prema Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012) nalazi kako 70% djece koja su seksualno zlostavljana od strane roditelja, 60% njih koji su fizički zlostavljani te 58% koji su fizički zanemareni postaju i žrtve nasilja među djecom.

Govoreći o novom obliku nasilja među djecom, elektroničkom nasilju, Smith i suradnici (2008) navode kako se ono i dalje događa u manjoj mjeri nego tradicionalni oblici nasilja, no primjetan je njegov porast. Isti autori u svom istraživanju dobili su podatke da se elektroničko nasilje češće događa izvan škole (11,1%), dok se tradicionalni oblici nasilja (fizičko, psihičko i drugi) češće događaju unutar škole (37%). Navedeno istraživanje pokazalo je kako sami učenici vjeruju kako između 67% i 100% njih proživljava elektroničko vršnjačko nasilje. Isti trend primjetan je i u Hrvatskoj. Pećnik i Tokić (2011) u istraživanju na reprezentativnom uzorku sedmih razreda u Republici Hrvatskoj, dobili su podatke da je 73% učenika u proteklih godinu dana vršilo pojedine oblike fizičkog nasilja, oko 50% njih vršilo je verbalno i relacijsko nasilje poput širenja glasina, dok je oko 20% djece počinilo neke od pojavnih oblika elektroničkog nasilja.

Pregrad (2010) u pregledu hrvatskih istraživanja vršnjačkog nasilja navodi da se 62% zlostavljanih učenika povjerilo nekome o tome što im se događa, dok 28% to nikome nije reklo.

Povjerenje roditeljima opada s dobi te je to izraženije kod djevojčica nego kod dječaka. Što se tiče sprječavanja nasilja od strane učitelja, 15% ih to gotovo nikada ne čini (Pregrad, 2010).

Novije istraživanje UNICEF-a za razdoblje od 2008. do 2010. godine pokazuje određene promjene u kretanju pojave vršnjačkog nasilja u odnosu na 2004. godinu (Pregrad, 2010). Udio zlostavljanih učenika, u odnosu na 2004. godinu, iznosi 10,4% te je razlika statistički značajna. Postotak djece koji nije izložen nikakvom nasilju smanjila se s 67,3% 2004. godine na 63,57% za razdoblje od 2008. do 2010. godine. Govoreći o vremenskom razdoblju trajanja zlostavljanja, noviji rezultati potvrđuju pokazano 2004. godine da je najviše učenika, njih 16% zlostavljano tijekom nekoliko tjedana, a oko 4% već nekoliko godina. Novi rezultati ukazuju na eskalaciju nasilja u šestom razredu osnovne škole te se upravo to razdoblje pokazalo kritičnim u odnosu na odnose s vršnjacima. Čak 14% djevojčica i 15% dječaka učenika šestog razreda bilo je zlostavljano. Taj postotak opada s dobi te za djevojčice iznosi 12,03% u sedmom, 7,25% u osmom razredu, dok za dječake iznosi 10,17% u sedmom razredu te 10,63% u osmom razredu. Objašnjenje pada nasilnog ponašanja u višim razredima osnovne škole može objasniti neuroznanost koja govori da u razdoblju od 11 godine pa sve do tinejdžerskih godina prednji režnjevi mozga zaduženi za racionalno ponašanje i razumijevanje posljedica svojih postupaka doživljavaju snažne promjene te značajno utječu na ponašanje djece ove dobi. Vrste nasilja, odnosno načini zlostavljanja nisu se značajno promijenili u ova dva istraživanja. Učenici su i dalje najčešće izloženi nazivanju pogrđnim imenima, ismijavanju i zadirkivanju na bolan način (16,26%), širenju lažnih glasina i odvrćanju od druženja (8,87%), nazivanju pogrđnim imenima i komentiranju podrijetla (8,12%) te nazivanju pogrđnim imenima, komentiranju i pokazivanju gesti sa seksualnim značenjem (6,55%). Zanimljivo je da je u novom istraživanju došlo do određenog porasta te u novom istraživanju iznosi 7,46%. Podatak koji je ostao isti je postotak učenika koji zlostavljaju (12% navodi da su bili nasilni 2 do 3 puta mjesečno i češće). Postotak učenika koji zlostavljaju konstantno raste s dobi, dok je kod djevojčica tendencija rasta blaža. Noviji podaci pokazuju promjenu omjera s obzirom na spol zlostavljača, čak 75% djece koja zlostavljaju su dječaci. Za razliku od 2004. godine, novo istraživanje pokazalo je da se 8% više djece (oko 70%) koja su izložena nasilju nekome povjeravaju o istome. Prema podacima iz 2008.- 2010. godine djeca manje suosjećaju s onima koji trpe zlostavljanje, manja je želja za pomoći učeniku koji je zlostavljan te također nešto više djece nego 2004. godine smatra da je nasilje zaslužno. No, unatoč tome, postotak djece koji nastoji zaustaviti nasilje kojem svjedoče ostao je gotovo jednak 2004. godini te iznosi 18,74%, ali se povećao postotak onih koji nikada ne pokušavaju zaustaviti nasilno ponašanje

(59%, u odnosu na 55,02% 2004. godine). U odnosu na podatke iz 2004. godine vidljiva je blaga tendencija porasta učestalosti reagiranja učitelja na nasilje u osnovnim školama (sa 49,81% 2004. godine koji reagiraju često ili vrlo često, na 52,04% u novom istraživanju koji reagiraju gotovo uvijek ili često) (Pregrad, 2010).

Rezultati trogodišnjeg međunarodnog istraživačkog projekta »BECAN– Epidemiološko istraživanje zlostavljanja i zanemarivanja djece« provedenog 2011. godine, na uzorku 3644 učenika 5. i 7. razreda osnovne škole te 2. razreda srednje škole iz 69 škola s područja cijele Hrvatske, pokazuju da nasilno ponašanje jednom mjesečno ili češće doživljava 29,9% djece, dok 21,3% djece iskazuje da je nasilno prema vršnjacima (Ajduković, Ogresta, Sušac, 2012). Dio djece u vršnjačkom nasilju sudjeluje i kao žrtva i kao počinitelj. Najveći broj djece (63,8%) u prethodnoj godini dana nije bilo uopće uključeno u vršnjačko nasilje ili su ga doživljavali i činili tek nekoliko puta godišnje. Istraživanje je pokazalo da djeca koja čine više nasilja, takva ponašanja i doživljavaju u većoj mjeri od svojih vršnjaka. Količina počinjenog nasilja raste s dobi pa tako djeca u srednjoj školi čine najviše vršnjačkog nasilja, dok djeca u 5. razredu osnovne škole najmanje. O povezanosti obiteljskog i vršnjačkog nasilja govori i ovo istraživanje. Djeca koja su tijekom proteklih godinu dana doživljavala više tjelesnog i psihičkog nasilja te zanemarivanja od članova svoje obitelji, doživljavala su i činila i više vršnjačkog nasilja (Ajduković, Ogresta, Sušac, 2012).

7. Privrženost školi

Libbey (2004; prema Roviš, Bezinović, 2011) navodi širok raspon termina koji se koriste u objašnjenju fenomena privrženosti školi. Osim privrženosti školi (*attachment*), koji se koristi kao osnovni termin u ovom radu, prisutni su pojmovi vezanost za školu (*school bonding*), predanost (*commitment*), uključenost (*involvement*), školsko ozračje (*school climate*), povezanost (*connectedness*) i drugi. Osim širokog raspona termina, postoje i brojne definicije od kojih će neke biti navedene u nastavku rada.

Povezanost sa školom definira se kao osjećaj mlade osobe da škola brine za njeno obrazovanje i za nju kao pojedinca (Wingspread Conference, 2004; prema Roviš, 2015). Rezultat osjećaja povezanosti sa školom su osjećaji autonomije, podrške, kompetentnosti i spremnosti za različite odnose u školi i izvan nje (Waters, Crosss i Runions, 2009; prema Roviš, 2015). Privrženost školi može se promatrati kao povezanost učenika sa školom, nastavnicima i vrijednostima

škole, odnosno kao višedimenzionalan prostor koji uključuje privrženost nastavnicima i privrženost vršnjacima (Maddox i Prinz, 2003, Murray i Greenberg, 2000, Murray i Greenberg, 2001; prema Roviš, 2015).

Za objašnjenje pojma povezanosti sa školom važno je objasniti i pojmove poput školske i razredne klime koji su međusobno ovisni i povezani. Školska klima je relativno trajna kvaliteta školske sredine koja utječe na ponašanje u toj sredini. Temelji se na zajedničkoj percepciji ponašanja u školi te je pod utjecajem formalne i neformalne organizacije, ličnosti sudionika i upravljanja školom. Školska klima dio je školske okoline povezan s individualnim i afektivnim dimenzijama i sustavom vjerovanja o školi koji utječu na djetetov kognitivni, socijalni i emocionalni razvoj (Haynes, Emmons I Comer, 1993, Moos, 1978, Norton, 1984; prema Velki, 2014). Cohen, McCabe, Michelli i Pickeral (2009; prema Velki, 2014) navode kako postoje četiri bitna aspekta školske klime:

1. sigurnost (pravila i norme ponašanja, fizička i emocionalna sigurnost, itd.),
2. odnosi (pripadnosti/povezanosti sa školom, socijalna potpora, vođenje, itd.),
3. učenje i poučavanje te
4. okolina škole.

Razredna klima podrazumijeva odnose između nastavnika i njihovih učenika ili između učenika u promatranom razredu te se temelji na učeničkoj, odnosno nastavničkoj percepciji (Baranović, Domović, Štirbić, 2006).

Vežanost za školu snažan je zaštitni čimbenik u razvoju rizičnih ponašanja. Osjećaj snažne vežanosti za školu ima izravan utjecaj na niz pozitivnih ishoda poput boljeg školskog uspjeha i motivacije, sudjelovanja u izvannastavnim aktivnostima, samopouzdanja, boljeg fizičkog zdravlja, participacije u više fizičkih aktivnosti i zdravije prehrane (Hawkins, Guo, Hill, Battin-Pearson i Abbott, 2001, Maddox i Prinz, 2003, Waters, Cross i Runions, 2009; prema Roviš, 2015). Isto tako, vežanost za školu povezana je sa smanjenjem korištenja sredstva ovisnosti, manjom učestalošću ranog stupanja u spolne odnose, nasilja, suicidalnih namjera, depresije i anksioznosti. Slaba vežanost za školu povezana je s nizom rizičnih ponašanja poput delinkvencije, ovisnosti, napuštanja obrazovnog sustava, maloljetničkih trudnoća, antisocijalnog ponašanja i niskog samopouzdanja (Hawkins, Guo, Hill, Battin-Pearson i Abbott, 2001, Maddox i Prinz, 2003, Waters, Cross i Runions, 2009; prema Roviš, 2015).

Teorija socijalne kontrole jedna je od teorija u podlozi razvoja privrženosti školi (Hirschi, 1969, prema Maddox i Prinz, 2003; prema Roviš, 2015). Ista teorija prva je opisala pojam vežanosti

za školu te navodi da se pojedinac ponaša u skladu s pravilima i normama neke sredine zbog različitih veza koje s tom sredinom, okruženjem ili institucijom ima, a koje potiču na konformiranje. Vezanost za školu u okviru teorije socijalne kontrole opisuje se kroz četiri dimenzije: (1) privrženost, (2) predanost, (3) uvjerenja te (4) uključenost. Teorija samokontrole (Gottfredson i Hirschi, 1990; prema Maddox i Prinz, 2003; prema Roviš, 2015), dodaje petu dimenziju; slabu samokontrolu. Slaba samokontrola uz slabu vezanost s prosocijalnim sustavima, stvara uvjete za uključivanje u rizična i devijantna ponašanja.

Model socijalnog razvoja (Catalano i Hawkins, 1996; prema Roviš, 2015) objašnjava kako proces razvoja vezanosti za obitelj, školu, vršnjake ili zajednicu određuje prilike za aktivno i smisleno sudjelovanje u životu tih sustava, stvarni angažman pojedinca, vještine za uključivanje u aktivnosti određenog sustava te nagrade koje dobiva za sudjelovanje. Angažman pojedinca najodgovorniji je za konformiranje normama i pravilima sustava. Kada se uspostavi veza privrženosti i predanosti pojedinca s okruženjem, primjerice školom, i kad to okruženje promiče jasne vrijednosti i standarde ponašanja, veza se učvršćuje i potiče ponašanja u skladu sa standardima okruženja te se sprječava kršenje standarda. Prema modelu socijalnog razvoja privrženost školi opisuje se kao osjećaj koji pojedinac gaji za školu i nastavnike, odnosno koliko mu je stalo do škole i odnosa koje u njoj ima. Prema modelu socijalnog razvoja (Murray i Greenberg, 2001; prema Roviš, 2015) najvažniji čimbenici za stvaranje vezanosti za školu su: (1) prilike za uključivanje u školske aktivnosti i odnose te (2) osobne vještine za sudjelovanje u njima. Ovi čimbenici određeni su individualnim karakteristikama, obiteljskim odnosima, nastavničkim stilom poučavanja, školskim politikama i slično. Kada su mogućnosti i vještine razmjerne i konzistentne, a postignuće i trud nagrađeni, dolazi do razvijanja socijalnih veza između pojedinca i škole. Jednom uspostavljena veza, utječe na ponašanje pojedinca kako bi zadržao uspostavljene veze te se isti prilagođava i prihvaća norme i vrijednosti koje se promoviraju u školi (Catalano i Hawkins, 1996; prema Popović Ćorić, 2012). Istraživanja su pokazala kako je višu razinu privrženosti školi moguće postići u sigurnom, brižnom (Murray i Greenberg, 2001; prema Roviš, 2015), strukturiranom i poticajnom okruženju (Eccles i Roeser, 2011; prema Roviš, 2015) te u okruženju u kojemu se postavljaju jasna i visoka očekivanja od učenika te u kojemu postoje jasna i dosljedno primjenjivana pravila ponašanja (Abbott i sur., 1998, Cunningham, 2007, Klem i Connell, 2004; prema Roviš, 2015). Za razvoj dobre vezanosti za školu ključne su jednake prilike za uključivanje u nastavni proces za sve učenike i pozitivni, podržavajući i recipročni odnosi između nastavnika i učenika (Klem i Connell, 2004; prema Roviš, 2015).

8. Istraživanja privrženosti školi

Razina privrženosti školi opada s kronološkom dobi te je starijim učenicima emocionalni odnos sa školom manje važan nego mlađim učenicima (Simons-Morton i sur., 1999; prema Roviš, Bezinović, 2011). Osim kronološke dobi, na privrženost školi utječe i spol te tako djevojke iskazuju višu razinu privrženosti školi od mladića (Cernkovich, Giordano, 1992; prema Roviš, Bezinović, 2011). Također, osim navedenih čimbenika važnu ulogu u odnosu i emocionalnom stavu prema školi čine i neujednačeni uvjeti rada u različitim školama, velika heterogenost okruženja iz kojih učenici dolaze, razlike u pristupu učenju i poučavanju u različitim tipovima srednjih škola (trogodišnje i četverogodišnje strukovne škole, umjetničke škole, gimnazije), različita psihološko-pedagoška pripremljenost nastavnika ili različita školska kultura (Roviš, Bezinović, 2011).

Istraživanje privrženosti školi i predanosti školskim obavezama na proporcionalnom stratificiranom slučajnom uzorku učenika svih srednjih škola u Primorsko-goranskoj županiji, Roviša i Bezinovića (2011), pokazalo je da učenici s boljim školskim uspjehom iskazuju veću privrženost školi i izraženiju predanost izvršavanju školskih obveza. U odnosu na dob, odnosno razred koji učenici pohađaju, nije pronađena statistički značajna razlika u privrženosti školi. Efekt spola nije značajan, no efekt tipa škole se pokazao važan na način da postoji značajna razlika između procjena mladića u četverogodišnjim strukovnim školama u odnosu na mladiće i djevojke u gimnazijama (Roviš, Bezinović, 2011).

Thompson (2006; prema Roviš, Bezinović, 2011) te Waters, Cross i Runions (2009; prema Roviš, Bezinović, 2011) navode da vezanost za školu ima izravan utjecaj na obrazovne ishode poput boljeg školskog uspjeha, više motivacije za učenje, većeg samopouzdanja, češćeg sudjelovanja u izvanškolskim aktivnostima i zadržavanja u sustavu obrazovanja, odnosno nastavak istog. Također, privrženost školi povezana je s boljim fizičkim zdravljem, sudjelovanjem u fizičkim aktivnostima i zdravijom prehranom te s rjeđim korištenjem sredstava ovisnosti, manjim brojem ranog stupanja u spolne odnose, manje nasilja, suicidalnih namjera, depresije i anksioznosti. S druge strane, slaba privrženost školi povezana je s pojavom delinkvencije, ovisnosti, napuštanja obrazovnog sustava, maloljetničkim trudnoćama, antisocijalnim ponašanjem i niskim samopouzdanjem (Hawkins i sur., 2001, Maddox i Prinz, 2003, Waters i sur., 2009; prema Roviš, Bezinović, 2011).

Lunenburg (1983; prema Baranović, Domović, Štirbić, 2006) je utvrdio pozitivnu vezu između humanističke školske klime i motivacije učenika, njihove orijentacije na zadatak, rješavanja problema i ozbiljnosti u učenju. Purkey i Smith (1983; prema Baranović, Domović, Štirbić, 2006) analizom različitih istraživanja zaključuju da na šanse učenika za uspjeh u učenju kognitivnih vještina značajno utječe školska klima te kao glavne odrednice produktivne školske klime navode: zajedničko planiranje i kolegijalne odnose, osjećaj pripadnosti školskoj zajednici, jasne ciljeve i visoka očekivanja te red i disciplinu.

Dva longitudinalna istraživanja, *Seattle Social Development Project* i *Raising Healthy Children* (Lonczak i sur., 2002, Catalano i sur., 2004; prema Popović Ćorić, 2012), pokazala su važnost razvoja privrženosti školi. Privrženost školi ima pozitivan utjecaj na pozitivni razvoj djece, školski uspjeh i socijalne vještine te smanjenje rizika za razvijanje različitih oblika problema u ponašanju kao što su zlouporaba psihoaktivnih tvari, delinkvencija, nasilje ili problemi u školovanju.

8.1. Istraživanja povezanosti privrženosti školi i vršnjačkog nasilja

Iz ekološko-razvojne perspektive, uloga školske klime u prevenciji nasilnih oblika ponašanja proizlazi iz utjecaja škole kao socijalizacijskog konteksta koji osigurava pretpostavke za adekvatno razvijanje kognitivnih i socijalnih vještina što bi trebalo smanjiti tendenciju djece da koriste silu za ostvarivanje socijalnih ciljeva (Puzić, Baranović, Doolan, 2011).

Cunninghamova (2007; prema Roviš, 2015) je u svom istraživanju pokazala kako se učenici koji zlostavljaju često osjećaju dobro vezani za svoju školu s obzirom na to da njihova pozicija u školi nije ničime dovedena u pitanje ili čak uživaju i viši status među vršnjacima, dok su s druge strane, njihove žrtve razočarane školom, doživljavaju istu opasnim mjestom te osjećaju otuđenje i smanjenje vezanosti za školu.

Visoka razina povezanosti sa školom u dobi od 15 godina povezana je s nižom vjerojatnosti nasilja među agresivnim adolescentima na uzrastu od 18 godina (Herrenkohl i sur., 2003; prema Popović Ćorić, 2012). Također, snažne socijalne veze i posvećenost školi u dobi od 12 do 14 godina povezani su s manjom vjerojatnosti razvijanja nasilnog delinkventnog ponašanja (Lipsey i Derzon, 1998; prema Popović Ćorić, 2012).

Istraživanje Popović Ćorić (2012), u koje su bili uključeni učenici osnovnih škola, potvrdilo je rezultate drugih istraživanja (Pavlović i Žunić-Pavlović, 2008, Popović-Ćitić, 2008, Popović-Ćitić i Jolić, 2009b; prema Popović Ćorić, 2012) koji su pokazali da je povezanost učenika osnovnih škola sa školom iznimno visoka. Prema navedenom istraživanju Popović Ćorić (2012), više od dvije trećine ispitanih učenika trudi se postići što bolji uspjeh u školi, poštuje školska pravila ponašanja, aktivno sudjeluje na satu te smatra da je ono što se uči u školi važno i korisno. No, posvećenost i privrženost učenika školi opada u završnim razredima osnovne škole te se ovaj trend nastavlja i u srednjoj školi te nasilno ponašanje postaje učestalije u višim razredima (Jovanović i Jerković, 2011, Popović-Ćitić, 2008, Popović-Ćitić i Jolić, 2009b, Roviš i Bezinović, 2011; prema Popović Ćorić, 2012). Nadalje, djevojčice se u značajno manjoj mjeri ponašaju nasilno te su privrženije školi od dječaka (Popović Ćorić, 2012). Kada se uzmu u obzir uloge koje učenici mogu zauzeti u nasilnim situacijama i vezanosti za školu, Popović Ćorić (2012) navodi kako učenici koji su posvećeniji i privrženiji školi u manjoj mjeri sudjeluju u vršnjačkom nasilju, bilo kao nasilnici ili žrtve. Isto istraživanje pokazalo je da visoka povezanost sa školom ne mora biti zaštitni čimbenik od viktimizacije vršnjačkim nasiljem, odnosno da niska razina privrženosti i posvećenosti školi nije nužno rizik za iskustvo viktimiziranosti nasiljem od strane vršnjaka. S druge strane, kod učenika koji su nasilni prema drugim učenicima pronađena je značajno niža razina vezanosti za školu, bilo da se radi o učenicima koji su samo nasilni ili progresivnim žrtvama, što potvrđuje rezultate drugih istraživanja (Haynie i sur, 2001, McNeely i Falci, 2004, Oelsner i sur, 2011, Pellegrini i Bartini, 2000; prema Popović Ćorić, 2012) da nedovoljna posvećenost i privrženost školi i školskim obavezama može biti rizični čimbenik nasilnog ponašanja učenika.

Istraživanja su pokazala kako je pozitivna školska klima ključan dio programa prevencije vršnjačkog nasilja (Cornell, Sheras, Gregory i Fan, 2009; Gregory, Cornell, Fan, Sheras, Shih i Huang, 2010; prema Velki, 2014). Također, pozitivna školska klima utječe na emocionalne i ponašajne ishode kod učenika (Nader, 2008; prema Velki, 2014) i povezana je s manje bihevioralnih i emocionalnih problema kod učenika (Kuperminc, Leadbeater i Blatt, 2001; prema Velki 2014).

Veliki negativan učinak na osjećaj privrženosti školi ima osjećaj nekompetentnosti za školu. Osim toga, na osjećaj privrženosti školi negativno djeluju i iskustva fizičkog nasilja od strane vršnjaka zbog kojega se škola može doživljavati kao opasno i odbojno mjesto (Roviš, Bezinović, 2011).

Holtappels i Meier (2000; prema Puzić, Baranović, Doolan, 2011) ističu da pritisak za prilagodbom i negativni socijalni odnosi u školi utječu na devijantno ponašanje u školi. Autori također navode da škole s manje fizičkog i verbalnog nasilja karakteriziraju proaktivni angažman nastavnika te pozitivni socijalni odnosi i grupna kohezija učenika. Nezainteresiranost nastavnika i nesudjelovanje učenika u životu škole povećava mogućnost pojave nasilnog ponašanja, a dosada i averzija prema školi mogu biti povezani s nasiljem i vandalizmom u školi (Fend, 1977, Niebel i sur., 1993, Funk, 1995; prema Holtappels i Meier, 2000; prema Puzić, Baranović, Doolan, 2011).

U pregledu međunarodnih istraživanja utjecaja školskog okruženja na pojavu nasilja u školi, Johnson (2009; prema Puzić, Baranović, Doolan, 2011) navodi da je nasilje manje prisutno u školama u kojima su učenici osvijestili školska pravila i gdje su aktivno uključeni u proces donošenja odluka. Istodobno, akademska postignuća i sposobnosti učenika pokazali su se kao razmjerno slabiji prediktori za pojavu nasilja u školi.

9. Metodologija

Osnovni cilj ovog diplomskog rada je utvrditi opseg vršnjačkog nasilja u srednjim školama uključenih u ovo istraživanje te ispitati odnos nasilja s vrstom škole koju učenici pohađaju (gimnazija, četverogodišnji strukovni program, trogodišnji strukovni program) i njihovom privrženosti školi.

S obzirom na cilj istraživanja definirani su sljedeći istraživački problemi i hipoteze:

Problem 1: Ispitati zastupljenost različitih oblika vršnjačkog nasilja kod zagrebačkih adolescenata uključenih u ovaj prigodni uzorak.

Hipoteza 1: S obzirom da je prvo pitanje djelomično eksplorativno, ne pretpostavlja se odgovor na pitanje o zastupljenosti oblika vršnjačkog nasilja, nego će se na taj problem odgovoriti samim istraživanjem.

Problem 2: Istražiti postoje li razlike u pojavnosti vršnjačkog nasilja s obzirom na vrstu škole koju učenici pohađaju (gimnazija, četverogodišnji strukovni program, trogodišnji strukovni program).

Hipoteza 2: Pretpostavlja se da će postojati razlika u pojavi vršnjačkog nasilja s obzirom na vrstu škole koju učenici pohađaju, na način da će učenici gimnazija najmanje biti izloženi vršnjačkom nasilju, učenici četverogodišnjih strukovnih programa nešto više, dok će učenici trogodišnjih strukovnih programa najviše biti izloženi vršnjačkom nasilju.

Problem 3: Istražiti postoje li razlike u pojavnosti vršnjačkog nasilja s obzirom na povezanost učenika sa školom.

Hipoteza 3: Pretpostavlja se da će postojati razlike u pojavnosti vršnjačkog nasilja s obzirom na povezanost učenika sa školom na način da će učenici koji su povezaniji sa školom rjeđe doživljavati i činiti nasilje, dok će učenici koji su manje povezani sa školom češće doživljavati i činiti nasilje.

9.1. Način provođenja istraživanja

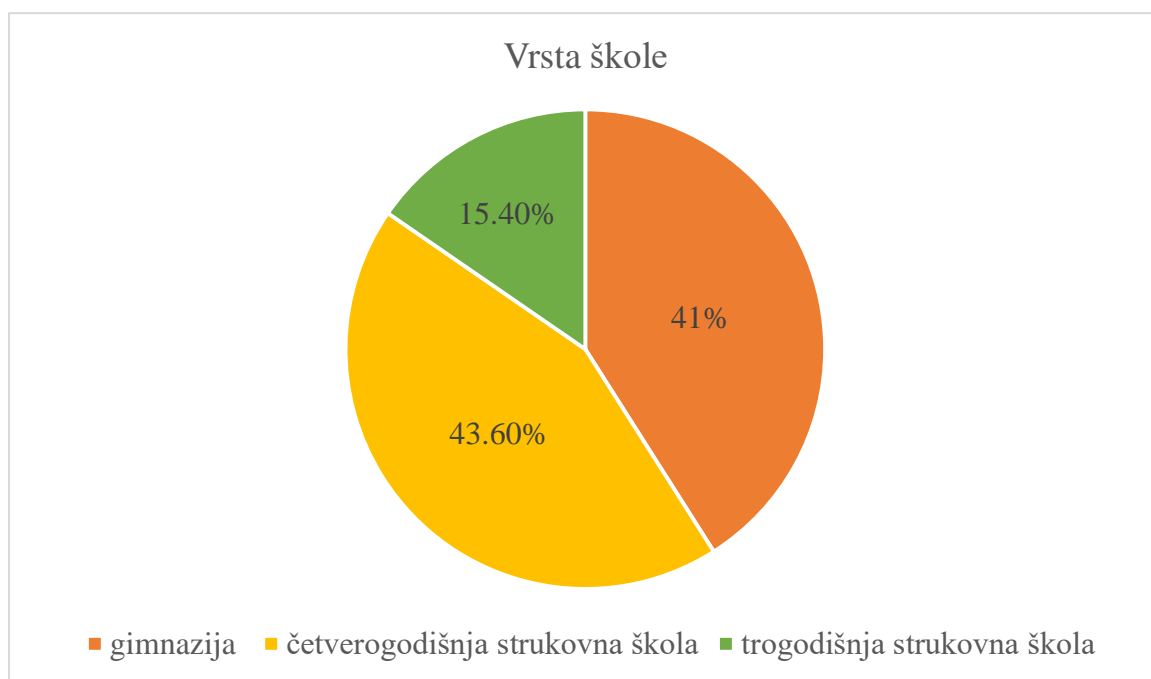
Ovo istraživanje provedeno je u razdoblju od listopada do studenog 2017. godine u Zagrebu u sklopu znanstvenog projekta „Pozitivan razvoj adolescenata grada Zagreba: analiza stanja“. Škole uključene u ovaj prigodni uzorak za diplomski rad su III. gimnazija, Prirodoslovna škola Vladimira Preloga – smjer kozmetičar, Geodetska škola te Drvodjeljska škola. Ispitivanje je provedeno grupno te je bilo anonimno. Budući da su učenici srednjih škola stariji od 14 godina, nakon pročitane upute, sami su potpisivali informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju, a njihovim je roditeljima poslan dokument s informacijama o provedenom istraživanju. Primjenu upitnika proveli su studenti završne godine diplomskog studija socijalne pedagogije, stručni suradnici u školama i posebno educirani suradnici na projektu.

9.2. Opis uzorka

Istraživanje je obuhvatilo reprezentativnu populaciju srednjoškolaca iz 25 škola na području grada Zagreba. Ovaj diplomski rad temelji se na izdvojenom prigodnom uzorku iz velikog istraživanja to jest, podacima prikupljenima u četiri zagrebačke srednje škole od kojih je jedna gimnazija, dvije četverogodišnje (jedna pretežno muška, a druga pretežno ženska) i jedna trogodišnja škola. Ukupan uzorak čini 719 sudionika: 295 učenika III. gimnazije Zagreb, 176 učenika iz Prirodoslovne škole Vladimira Preloga, 137 učenika iz Geodetske škole te 111 učenika iz Drvodjeljske škole.

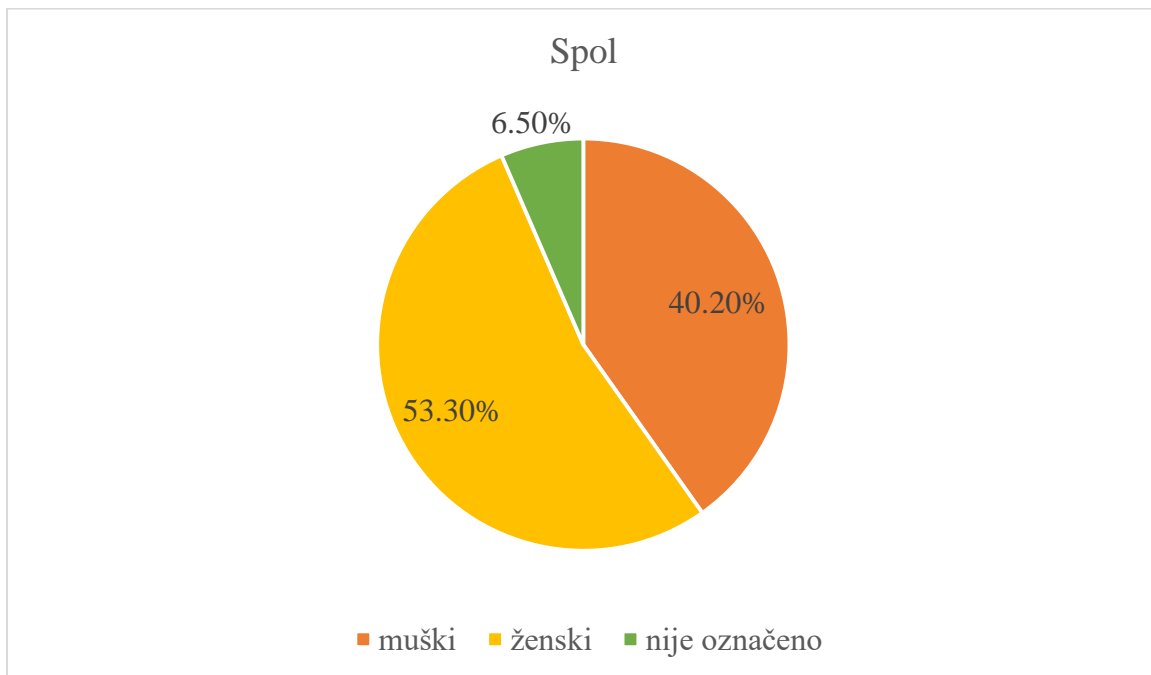
S obzirom na vrstu, škole su podijeljene na trogodišnju strukovnu (N=111; 15,4%), četverogodišnju strukovnu školu (N=313; 43,6%) te gimnaziju (N=295; 41%). Ukupan udio sudionika u odnosu na vrstu škole grafički je prikazan na *Slici 1*.

Slika 1. Uzorak ispitanika prikazan prema vrsti škole

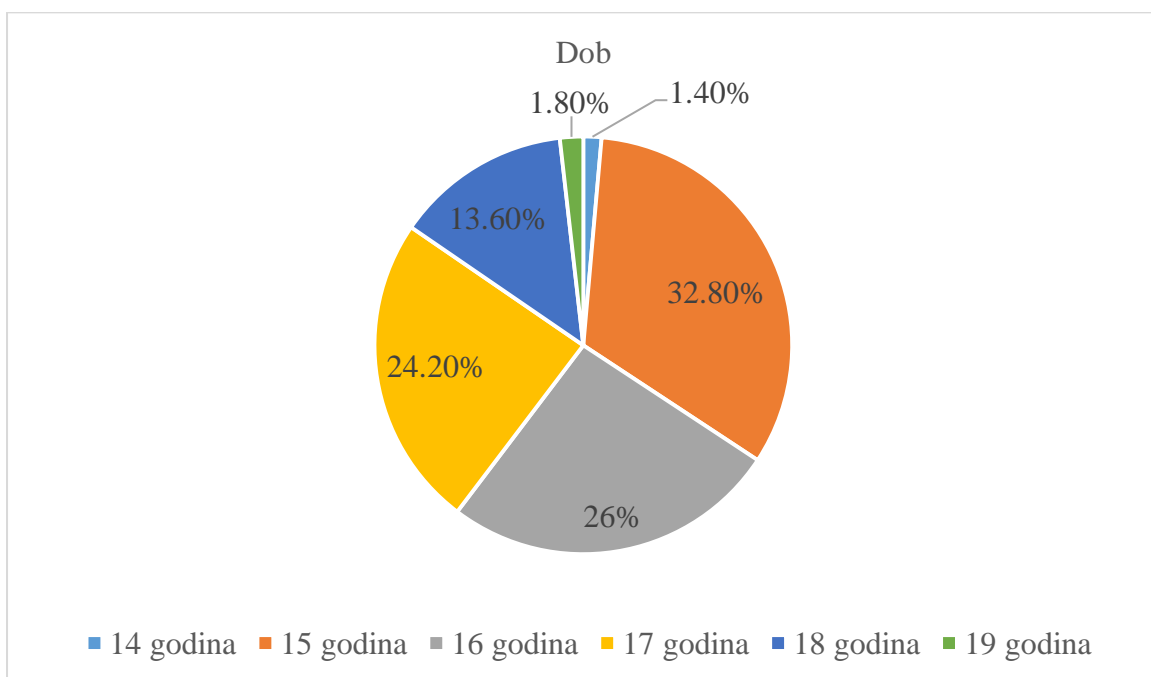
U istraživanju je sudjelovalo 289 mladića te 383 djevojke. U postocima su djevojke zastupljene u nešto većem broju (53,3%) od mladića (40,2%). Ukupno 47 ispitanika ili 6,5% nije se izjasnilo o spolu 6,5% (Vidi Sliku 2).

Slika 2. Grafički prikaz spola sudionika istraživanja

Po pitanju dobi sudionika istraživanja, najviše ih je, prilikom ispunjavanja upitnika, bilo u dobi od 15 godina (N=236, M=32,8%), a najmanje u dobi od 14 godina (N= 10, M=1,4%). Ostali sudionici imali su redom: 16 godina (N=187, M=26%), 17 godina (N=174, M=24,2%), 18 godina (N=98, M=13,6%) te 19 godina (N=13, M=1,8%). Grafički prikaz je na *Slici 3*.

Slika 3. Grafički prikaz dobi ispitanika istraživanja

9.3. Varijable i mjerni instrumenti

Za potrebe ovog istraživanja konstruiran je upitnik po uzoru na neke već korištene instrumente koji su pritom prilagođeni specifičnom kontekstu i populaciji vezano uz ovo istraživanje. U ovom radu bit će opisan samo onaj dio mjernog instrumenta kojim su se prikupili podaci koji su potom bili obrađeni za potrebe ovog diplomskog rada.

Dio upitnika vezan za vršnjačko nasilje odnosi se na subskalu o pojavnosti vršnjačkog nasilja iz CTC upitnika za djecu i mlade (Mihić, Novak i Bašić, 2011). Riječ je o skraćenoj i adaptiranoj verziji američkog instrumenta CTC Youth Survey, koji je proizašao iz sustava „Communities That Care“, čiji su autori Catalano i Hawkins. CTC Upitnik za djecu i mlade sadrži 156 varijabli te je namijenjen identificiranju 18 rizičnih i 9 zaštitnih čimbenika za razvoj poremećaja u ponašanju, a u ovom su istraživanju iz CTC upitnika preuzeta pitanja vezana uz pojavnost vršnjačkog nasilja. Korištena je subskala od 7 tvrdnji koje se odnose na vršnjačko nasilje. Ispitanici su svoje procjene iskazivali na ljestvici učestalosti od „nikada“, „jednom“, „nekoliko puta“, „jednom tjedno“, „svaki dan“.

Za ispitivanje privrženosti školi korišten je Upitnik školske privrženosti (Bezinović, Roviš, 2011). Ispitivanje je provedeno korištenjem 17 tvrdnji za koje se pretpostavljalo da ispituju dva ključna faktora: *Privrženost školi* i *Predanost izvršavanju školskih obveza*. Navedene čestice obuhvaćaju učeničke procjene emocionalne vezanosti za školu te procjene uspješnosti obavljanja školskih zadataka i uloženog truda. Ispitanici su svoje procjene iskazivali na ljestvici učestalosti od četiri stupnja (0 – “nikad”; 1 – “rijetko”; 2 – “često”; 3 – “vrlo često”).

Privrženosti školi (Attachment to school) ispitana je kroz 10 tvrdnji koje pokrivaju osnovne teorijske pretpostavke konstrukta te je vezan uz pozitivna iskustva prihvaćanja od strane nastavnika, zanimljivosti ponuđenih sadržaja, slobode osobnog iskazivanja mišljenja, kreativnosti i ideja.

Predanosti izvršavanju školskih obveza (Commitment to school) ispitana je kroz sedam teorijski dobro postuliranih tvrdnji te je vezan uz redovitost učenja i pisanja zadaća, dobru organizaciju vremena i planiranje učenja te uloženi trud u ostvarivanje što boljeg školskog uspjeha.

10. Rezultati

Postavljeni problemi i hipoteze su testirani uz pomoć adekvatnih statističkih postupaka, a dobiveni rezultati prikazani su u ovom dijelu rada.

Prvi problem bio je: Ispitati zastupljenost različitih oblika vršnjačkog nasilja kod adolescenata grada Zagreba. Za testiranje ovog cilja korištene su deskriptivne statističke metode i pokazatelji, a rezultati su prikazani tablično i grafički kroz apsolutne i postotne vrijednosti. U tablici 1. prikazani su rezultati izloženosti učenika zlostavljanju, i to za slučajeve kada su učenici bili svjedoci ili pak žrtve različitih oblika nasilja u posljednja četiri tjedna.

Rezultati pokazuju kako najveći dio učenika u posljednja četiri tjedna nije bilo žrtva zlostavljanja (85,3%) te nema strah prilikom dolaska ili odlaska u školu, niti u školi (97,8%).

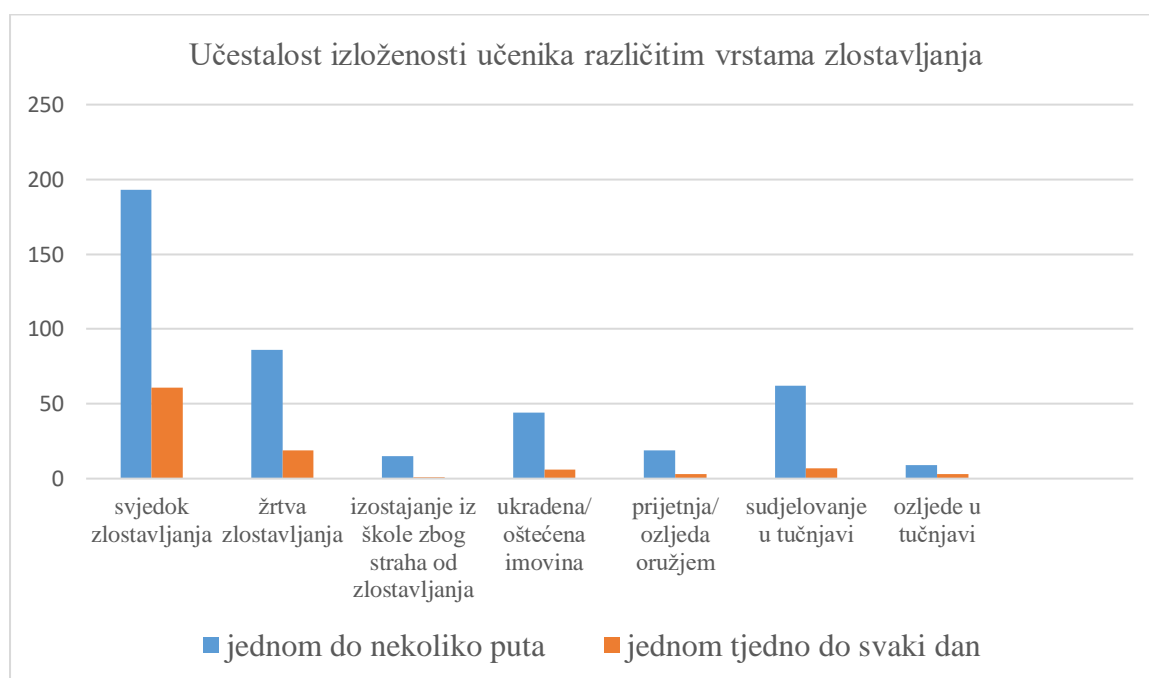
Tablica 1. Učestalost izloženosti zlostavljanju učenika kao svjedoka ili žrtava zlostavljanja u posljednja četiri tjedna

Pitanje/odgovor	Nikada		Jednom		Nekoliko puta		Jednom tjedno		Svaki dan		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Svjedok zlostavljanja	463	64,4	103	14,3	90	12,5	15	2,1	46	6,4	717	99,7
Žrtva zlostavljanja	613	85,3	41	5,7	45	6,3	10	1,4	9	1,3	718	99,9
Strah zbog napada	703	97,8	10	1,4	5	0,7	1	0,1	0	0	719	100
Ukradeno/oštećeno privatno vlasništvo	668	92,9	36	5,0	8	1,1	2	0,3	4	0,6	718	99,9
Žrtva prijetnje/ozljede oružjem	696	96,8	17	2,4	2	0,3	3	0,4	0	0	718	99,9
Sudjelovanje u tučnjavi	649	90,3	42	5,8	20	2,8	3	0,4	4	0,6	718	99,9

Ozljede u tučnjavi	704	97,9	7	1,0	2	0,3	1	0,1	2	0,3	716	99,6
--------------------	-----	------	---	-----	---	-----	---	-----	---	-----	-----	------

No, iz tablice je vidljivo da je 35,6% učenika vidjelo zlostavljanje svojih vršnjaka u posljednja četiri tjedna. Također, vidljiv je značajan postotak učenika koji su barem jednom u posljednja četiri tjedna bili svjedoci (14,3%) ili žrtve zlostavljanja (5,7%). Nekoliko puta u posljednja četiri tjedna do jednom tjedno, 14,6% učenika vidjelo je vršnjačko nasilje, a 7,7% učenika je, u navedenom razdoblju, nekoliko puta do jednom tjedno bilo žrtva vršnjačkog nasilja. Jedan dio učenika (6,4%) svaki dan su svjedoci zlostavljanja, a nešto više od 1% učenika smatra da su svakodnevno žrtve zlostavljanja. Detaljniji rezultati izloženosti učenika različitim vrstama zlostavljanja prikazani su pomoću grafičkog prikaza (slika 4.).

Slika 4. Grafički prikaz učestalosti izloženosti učenika različitim vrstama zlostavljanja

Po pitanju konkretnih oblika zlostavljanja, u posljednja četiri tjedna oko 6% učenika doživjelo je krađu ili oštećenje privatne imovine jednom do nekoliko puta, a oko 1% to je doživjelo jednom tjedno ili svaki dan. Također zabrinjava i činjenica da je 9,6% učenika u posljednja četiri tjedna sudjelovalo u tučnjavi, a 1% njih to je činilo jednom tjedno ili svaki dan. Postotak onih koji su doživjeli prijetnju ili ozljedu oružjem iznosi 3,2%, a ozljede ili potrebnu liječničku pomoć u navedenim tučnjavama doživjelo je 2,1% učenika, 0,4% jednom tjedno do svaki dan.

Drugi problem bio je: Istražiti postoje li razlike u pojavnosti vršnjačkog nasilja s obzirom na vrstu škole koju učenici pohađaju (gimnazija, četverogodišnji strukovni program, trogodišnji strukovni program).

Prije testiranja ove hipoteze, provjerena je normalnost distribucije rezultata na pitanjima u vezi zlostavljanja. Rezultati u tablici 2. pokazuju da podaci na svim pitanjima značajno odstupaju od normalne distribucije. Zbog toga je, u analizi odnosa tipa škole i zlostavljanja, korištena neparametrijska statistika tj. Hi-kvadrat test.

Tablica 2. Test normalnosti distribucije

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Test	Df	p	Test	df	p
Svjedok zlostavljanja	.375	711	.000	.658	711	.000
Žrtva zlostavljanja	.497	711	.000	.421	711	.000
Strah zbog napada	.533	711	.000	.123	711	.000
Ukradeno/ oštećeno privatno vlasništvo	.522	711	.000	.246	711	.000
Žrtva prijetnje/ ozljede oružjem	.527	711	.000	.130	711	.000
Sudjelovanje u tučnjavi	.516	711	.000	.315	711	.000
Ozljede u tučnjavi	.527	711	.000	.088	711	.000

Rezultati Hi-kvadrat testa pokazuju da postoji značajna razlika u frekvenciji odgovora s obzirom na tip škole na gotovo svim česticama. Konkretnije, na pet čestica od ukupno sedam pronađena je značajna razlika. Rezultati Hi-kvadrat testa pokazuju da ne postoji značajna razlika u frekvenciji odgovora na pitanje je li osoba bila izložena zlostavljanju u prethodna četiri tjedna u odnosu na tip škole koju pohađa ($\chi^2=8,511$, $p=0.385$), kao ni u frekvenciji odgovora na pitanje je li joj u posljednja četiri tjedna nešto ukradeno ili oštećeno ($\chi^2=7,633$, $p=0.470$).

Prvo pitanje u kojem je pronađena razlika, odnosi se na to je li osoba vidjela zlostavljanje u prethodna četiri tjedna u odnosu na tip škole koju pohađa ($\chi^2= 29,454$, $p=0.000$, tablica 3.). Sljedeće pitanje u kojem je pronađena razlika, odnosi se na izostajanje iz škole zbog osjećaja straha od napada u školi ili na putu do škole i iz škole u odnosu na to koju školu pohađa ($\chi^2= 19,764$, $p=0.003$, tablica 4.).

Tablica 3. Koliko često učenici vide zlostavljanje u odnosu na vrstu škole koju pohađaju

Škola		Koliko često vide zlostavljanje u različitim školama?					Ukupno
		nikada	jednom	nekoliko puta	jednom tjedno	svaki dan	
Trogodišnja strukovna	Frekvencija	58	18	11	6	17	110
	SD	-1.5	.6	-.8	2.4	3.7	
Četverogodišnja strukovna	Frekvencija	210	39	43	6	14	312
	SD	.6	-.9	.6	-.2	-1.3	
Gimnazija	Frekvencija	195	46	36	3	15	295
	SD	.3	.6	-.2	-1.3	-.9	
Ukupno	Frekvencija	463	103	90	15	46	717

Ispitanici koji pohađaju trogodišnju strukovnu školu značajno češće odgovaraju da vide zlostavljanje svaki dan ili više puta tjedno. Isto tako, učenici koji pohađaju trogodišnju strukovnu školu češće izvještavaju da su nekoliko puta ili jednom tjedno izostali iz škole zbog straha od napada na putu do škole ili iz škole. Niti jedan učenik niti u jednoj školi iz uzorka nije naveo da je svakodnevno tijekom zadnja četiri tjedna izostajao iz škole zbog osjećaja da ga u školi ili na putu do/ iz škole netko može napasti (tablica 4.)

Tablica 4. Učestalost izostajanja iz škole zbog straha od napada u odnosu na vrstu škole

Škola		Izostajanje iz škole zbog straha od napada				Ukupno
		nikada	jednom	nekoliko puta	jednom tjedno	
Trogodišnja strukovna	Frekvencija	106	1	3	1	111
	SD	-2	-4	2.5	2.2	
<u>Četverogodišnja</u> <u>strukovna</u>	Frekvencija	303	8	2	0	313
	SD	-2	1.7	-1	-7	
Gimnazija	Frekvencija	294	1	0	0	295
	SD	.3	-1.5	-1.4	-6	
Ukupno	Frekvencija	703	10	5	1	719

Na pitanje koliko im je puta u zadnja četiri tjedna netko prijetio ili ih je ozlijedio također su utvrđene razlike u odnosu na vrstu škole koju učenici pohađaju ($\chi^2=29,523$, $p=0.000$). Rezultati (tablica 5.) pokazuju da učenici iz trogodišnje strukovne škole češće nego učenici iz gimnazije daju odgovor da im se to dogodilo jednom u posljednja četiri tjedna. U trogodišnjoj strukovnoj školi više je i onih koji kažu da im se to događa svaki dan. Odgovor jednom tjedno na ovo pitanje nije označio niti jedan učenik iz uzorka.

Tablica 5. Učestalost prijetnji i/ili ozljeda oružjem (palica, nož ili bokser) u odnosu na vrstu škole

Škola		Učestalost prijetnji ili ozljeda				Ukupno
		nikada	jednom	nekoliko puta	svaki dan	
Trogodišnja strukovna	Frekvencija	99	9	0	2	110
	SD	-.7	4.0	-.6	2.3	
Četverogodišnja strukovna	Frekvencija	306	6	0	1	313
	SD	.1	-.5	-.9	-.3	
Gimnazija	Frekvencija	291	2	2	0	295
	SD	.3	-1.9	1.3	-1.1	
Ukupno	Frekvencija	696	17	2	3	718

Na pitanje koliko su puta u zadnja četiri tjedna sudjelovali u tučnjavi također postoje razlike u odnosu na vrstu škole koju učenici pohađaju ($\chi^2=82,276$, $p=0.000$). Rezultati (tablica 6.) pokazuju da učenici iz trogodišnje strukovne škole češće nego učenici iz gimnazije daju odgovor da im se to dogodilo jednom u posljednja četiri tjedna, više puta tjedno ili svaki dan, a rjeđe odgovaraju da im se to nikada nije dogodilo.

Tablica 6. Učestalost sudjelovanja u tučnjavi u odnosu na vrstu škole

Škola		Sudjelovanje u tučnjavi					Ukupno
		nikada	jednom	nekoliko puta	jednom tjedno	svaki dan	
Trogodišnja strukovna	Frekvencija	76	18	13	0	3	110
	SD	-2.3	4.6	5.7	-.7	3.0	
Četverogodišnja strukovna	Frekvencija	292	15	4	1	1	313
	SD	.5	-.8	-1.6	-.3	-.6	
Gimnazija	Frekvencija	281	9	3	2	0	295
	SD	.9	-2.0	-1.8	.7	-1.3	
Ukupno	Frekvencija	649	42	20	3	4	718

Na pitanje koliko su puta u zadnja četiri tjedna bili ozlijeđeni ili su morali potražiti liječničku pomoć zbog sudjelovanja u tučnjavi također postoje razlike u odnosu na vrstu škole koju učenici pohađaju ($\chi^2=17,452$, $p=0.026$). Rezultati (tablica 7.) pokazuju da učenici iz trogodišnje strukovne škole češće daju odgovor da im se to dogodilo nekoliko puta u posljednja četiri tjedna.

Tablica 7. Ozljeđe u tučnjavama odnosu na vrstu škole

Škola		Učestalost ozljeda u tučnjavama					Ukupno
		nikada	jednom	nekoliko puta	jednom tjedno	svaki dan	
Trogodišnja	Frekvencija	105	3	2	0	0	110
strukovna	SD	-.3	1.9	3.1	-.4	-.6	
Četverogodišnja	Frekvencija	308	3	0	1	1	313
strukovna	SD	.0	.0	-.9	.9	.1	
Gimnazija	Frekvencija	291	1	0	0	1	293
	SD	.2	-1.1	-.9	-.6	.2	
Ukupno	Frekvencija	704	7	2	1	2	716

S obzirom na predstavljene rezultate, može se reći da je postavljena hipoteza djelomično potvrđena jer je pronađena značajna razlika u vršnjačkom nasilju između različitih tipova škola u gotovo svim ispitanim česticama, odnosno u njih pet od sedam.

Treći cilj bio je istražiti postoje li razlike u pojavnosti vršnjačkog nasilja s obzirom na povezanost učenika sa školom. Prije nego što smo analizirali odnos privrženosti školi i školskog zlostavljanja, analizirali smo skalu privrženosti. Utvrđeno je odstupanje od normalne distribucije a testirana je i pouzdanost skale te je Cronbachov alpha ukazao na visoku pouzdanost (tablica 8).

Tablica 8. Deskriptivni pokazatelji skale privrženosti

Statistika	N	Min	Max	Mean	SD	Skjunis	Kurtosis	Cronbah α
Privrženost	687	0	30	15,37	5,833	-,202	-,022	0,888

U sljedećem koraku ispitanici su podijeljeni u dvije grupe. U prvoj su bili oni s privrženošću ispod prosjeka (N=346), a u drugoj oni s iznadprosječnom privrženošću (N=341). Vidljivo je kako su grupe prilično slične po veličini.

Kros-tabulacijom i Hi-kvadrat testom provjerene su razlike u učestalosti zlostavljanja u odnosu na privrženost školi. Rezultati pokazuju da između formiranih grupa ispitanika nije bilo značajne razlike u učestalosti odgovora na pitanja izloženosti zlostavljanju ($\chi^2=6,838$, $p=0.145$), izostajanja iz škole zbog straha na putu do/ iz škole ($\chi^2=4,570$, $p=0.102$), na pitanja krađe ili oštećenosti privatnog vlasništva ($\chi^2=2,442$, $p=0.655$), na pitanje postojanja prijetnje ili ozljede oružjem ($\chi^2=3,268$, $p=0.352$), kao ni na pitanja sudjelovanja ($\chi^2=9,120$, $p=0.051$) i ozljede u tučnjavi ($\chi^2=4,632$, $p=0.327$).

Značajne razlike među učenicima privrženim školi i onima koji to nisu uočene su samo u odnosu na pitanje koliko su često u posljednja četiri tjedna vidjeli zlostavljanje, odnosno koliko su puta bili svjedoci zlostavljanja ($\chi^2=12,371$, $p=0.015$). Iz tablice 9. vidljivo je da oni učenici koji su privrženiji školi značajno rjeđe odgovaraju da barem jednom tjedno vide zlostavljanje u školi, dok oni manje privrženi češće izvještavaju o zlostavljanju.

Tablica 9. Privrženost školi i percepcija zlostavljanja drugih

		Učestalost odgovora da su vidjeli zlostavljanje					Ukupno
		nikada	jednom	nekoliko puta	jednom tjedno	svaki dan	
Niska	Frekvencija	216	54	37	12	26	345
privrženost	SD	-.6	.7	-.9	1.9	1.1	
Visoka	Frekvencija	230	44	48	2	16	340
privrženost	SD	.6	-.7	.9	-1.9	-1.1	
Ukupno	Frekvencija	446	98	85	14	42	685

S obzirom na predstavljene rezultate, može se reći da je postavljena hipoteza djelomično potvrđena jer je značajna razlika između privrženih i neprivrženih školi i vršnjačkog nasilja pronađena samo kod pitanja koliko su često u posljednja četiri bili svjedoci zlostavljanja.

11. Rasprava

Vršnjačko nasilje oduvijek je prisutno među nama, samo su se mijenjali njegovi oblici, vidljivost, posljedice i pristup samom problemu. Iako se mnogi istraživači bave temom vršnjačkog nasilja, prilično je malo istraživanja koja se bave povezanošću vršnjačkog nasilja i privrženosti školi. Istraživanja vršnjačkog nasilja najčešće se bave problematikom njegove rasprostranjenosti, oblika te odnosa muškog i ženskog spola u uključenosti u zlostavljanje. Također, istraživanja su, u Republici Hrvatskoj, najčešće provođena u osnovnim školama.

Osnovni cilj ovog rada bio je utvrditi opseg vršnjačkog nasilja u srednjim školama uključenih u istraživanje te ispitati odnos nasilja s vrstom škole koju učenici pohađaju (gimnazija, četverogodišnji strukovni program, trogodišnji strukovni program) i njihovom povezanosti sa školom.

Prvi istraživački problem bio je ispitati zastupljenost različitih oblika vršnjačkog nasilja kod adolescenata grada Zagreba. Dobiveni rezultati govore o zabrinjavajućem postotku od 35,6% učenika koji su u posljednja četiri tjedna vidjeli zlostavljanje, odnosno bila svjedokom vršnjačkog nasilja. Od udjela učenika koji su svjedočili nasilju, 14,3% učenika, tijekom posljednja četiri tjedna jednom, je vidjelo zlostavljanje, 12,5% nekoliko puta u posljednja četiri tjedna, a njih 2,1% jednom tjedno. Značajan postotak učenika (6,4%) svjedoci su vršnjačkog nasilja svaki dan. Što se tiče izloženosti nasilju, u posljednja četiri tjedna 5,7% učenika bilo je jednom izloženo zlostavljanju, dok ih je 6,3% iskustvo zlostavljanja imalo nekoliko puta u zadnja četiri tjedna. Podjednak je postotak onih koji su žrtva zlostavljanja jednom tjedno (1,4%), odnosno svaki dan (1,3%). Slične podatke pokazalo je i istraživanje provedeno 2014. godine na oko 20 000 mladih osoba na području Sjedinjenih Američkih Država. U prosjeku, postotak onih koji su bili žrtve vršnjačkog nasilja bio je 14% (Luxenberg, Limber, Olweus, 2015). Najveći postotak učenika (97,8%) niti jednom u posljednja četiri tjedna nije izostalo iz škole jer su se u školi ili na putu do i iz škole osjećali da ih netko može napasti. Otudivanje ili oštećenje privatnog vlasništva poput mobitela, odjeće ili knjige jednom je doživjelo 5% učenika, 1% nekoliko puta, a podjednak je broj onih koji su to doživjeli jednom tjedno (2 učenika ili 0,3%), odnosno svaki dan (4 učenika ili 0,6%). Na pitanje koliko puta im je netko prijetio ili ih ozlijedio oružjem poput palice, noža ili boksera, 2,4% učenika odgovorili su jednom, a 0,3%, odnosno 0,4% da im se to dogodilo nekoliko puta tj. jednom tjedno. Zabrinjavajući podatak je da je gotovo 10% učenika u posljednja četiri tjedna sudjelovalo u tučnjavi, i to jednom 42 učenika ili 5,8%, nekoliko puta 20 ili 2,8%, a podjednak je postotak

onih koji su u tučnjavama sudjelovali jednom tjedno (0,4%) i svaki dan (0,6%). Što se tiče ozljeda u navedenim tučnjavama i/ili potražnje liječničke pomoći, 1% je ozlijeđeno jednom, a između 0,1% i 0,3% nekoliko puta, jednom tjedno ili svaki dan.

Rezultati prikazani u ovom diplomskom radu vezani uz pojavnost vršnjačkog nasilja mogu se uspoređivati s rezultatima istraživanja projekta Prevenција u zajednici Udruge roditelja Korak po Korak, gdje je tim istraživača Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta primijenio isti CTC Upitnik za djecu i mlade (Ferić, Kranželić, Mihić, Novak, 2018) na uzorku 719 učenika grada Zaprešića, Jastrebarskog i Zeline. Rezultati pokazuju da je 53,5% učenika svjedočilo nasilju jednom do jednom mjesečno, a 16,9% jednom tjedno ili češće. Više učenika nego na uzorku adolescenata grada Zagreba navodi da je žrtva nasilja jednom do jednom mjesečno (28,2%), no razlog tome možda je i činjenica da je u istraživanju u zagrebačkom prstenu sudjelovala i osnovnoškolska populacija. U odnosu na 2,7% učenika grada Zagreba koji su žrtve jednom tjedno ili svaki dan, 5,6% učenika iz zagrebačkog prstena navode da su izloženi nasilju jednom tjedno do svaki dan. Rezultati istraživanja iz grada Zaprešića (Ferić, Kranželić, Mihić, Novak, 2018), potvrđuju rezultate o malom postotku učenika koji izostaju iz škole zbog straha od nasilja (5% izostaje jednom do jednom mjesečno, a 0,3% jednom tjedno ili češće). Nadalje, u navedenom istraživanju (Ferić, Kranželić, Mihić, Novak, 2018) veći je postotak učenika kojima je oštećena ili ukradena imovina (23%). Ovaj podatak potvrđuje i istraživanje Klarin i Matešić (2014) koje je pokazalo kako je otprilike 25% mlađih adolescenata doživjelo krađu ili oštećenje privatne imovine. U istraživanju provedenom u zagrebačkom prstenu (Ferić, Kranželić, Mihić, Novak, 2018) veći je i broj onih koji su doživjeli prijetnje oružjem (5%) u odnosu na uzorak iz grada Zagreba (3%). Po pitanju sudjelovanja u tučnjavama i ozljeda u istima rezultati istraživanja su sukladni.

Iako, zbog različitosti instrumentarija, konteksta te ponajviše dobi, konkretna usporedba s istraživanjima u nastavku nije moguća, ona su vrlo vrijedna za spomenuti kako bi se dobio uvid u promjenu ili statičnost trendova vršnjačkog nasilja. Kerovec (2018) je provela istraživanje na uzorku učenika sedmih i osmih razreda s područja Međimurja. Rezultati pokazuju da je fizičko nasilje jednom doživjelo oko 63% učenika, 10% ga doživljava nekoliko puta mjesečno, oko 2% jednom tjedno, a 0,5% doživljava ga svakodnevno. S druge strane, verbalno nasilje jednom doživjelo oko 42%, 22% doživljava ga nekoliko puta mjesečno, oko 12% doživljava ga jednom tjedno, a njih 8% doživljava ga svakodnevno. Otudivanje predmeta jednom doživjelo 44% ispitanika, 25% ispitanika doživljava ga nekoliko puta mjesečno, 8% jednom tjedno, a 2,5% doživljava ga svakodnevno. Sušac, Rimac i Ajduković (2016) dobili su rezultate da je u 7.

razredu osnovne škole 14% žrtava vršnjačkog nasilja, 2,3% počinitelja te 7,6% počinitelja-žrtava. U 2. razredu srednje škole, primjetan je određeni porast u udjelu uključenih u vršnjačko nasilje te je 13,1% žrtava, 9,9% počinitelja, a 19,9% počinitelja- žrtava (Sušac, Rimac, Ajduković, 2016). Isto istraživanje (Sušac, Rimac, Ajduković, 2016) , pobliže je ispitivalo rodne razlike u uključenosti u vršnjačko nasilje, a rezultati su pokazali da su dječaci u svim ulogama u većoj mjeri uključeni u fizičko nasilje te su češće počinitelji i počinitelji- žrtve verbalnog nasilja. S druge strane, djevojčice su u većoj mjeri uključene u relacijsko nasilje (Sušac, Rimac, Ajduković, 2016). O raširenosti i ozbiljnosti pojave nasilja među djecom i mladima, govori i istraživanje Svjetske zdravstvene organizacije koje je provedeno u 40 država svijeta 2005. i 2006. godine na učenicima u dobi od 11, 13 i 15 godina (WHO, 2006; prema Vejmelka, 2012). Istraživanje je pokazalo da se 10,7 % djece može svrstati u skupinu nasilnika, 12,6% djece nalazi se u ulozi žrtve te izjavljuje kako svakodnevno doživljava nasilnička ponašanja od svojih vršnjaka, a 3,6% istovremeno doživljava i čini nasilje. Zanimljiv podatak je da najvišu stopu nasilnog ponašanja i viktimizacije imaju baltičke zemlje poput Latvije, Estonije i Litve, dok je najniža stopa zabilježena u skandinavskim zemljama poput Norveške, Švedske i Finske (WHO, 2006; prema Vejmelka, 2012). Iz navedenih istraživanja, a i samog istraživanja kojim se bavi ovaj diplomski rad, može se zaključiti da je, s obzirom na učestalost izloženosti vršnjačkom nasilju, s implementacijom učinkovitih i sveobuhvatnih preventivnih programa usmjerenih na sprječavanje vršnjačkog nasilja važno započeti od samih početka obrazovanja djece.

Drugi istraživački problem bio je istražiti postoje li razlike u pojavnosti vršnjačkog nasilja s obzirom na vrstu škole koju učenici pohađaju (gimnazija, četverogodišnji strukovni program, trogodišnji strukovni program). Na temelju toga, postavljena je hipoteza prema kojoj se pretpostavljalo da će postojati razlika u pojavi vršnjačkog nasilja s obzirom na vrstu škole koju učenici pohađaju, na način da će učenici gimnazija najmanje biti izloženi vršnjačkom nasilju, učenici četverogodišnjih strukovnih programa nešto više, dok će učenici trogodišnjih strukovnih programa najviše biti izloženi vršnjačkom nasilju. Rezultati Hi-kvadrat testa pokazali su da postoji značajna razlika u gotovo svim ispitanim česticama, odnosno u pet od sedam čestica. Prva dva pitanja u kojima je pronađena značajna razlika odnosila su se na to je li osoba vidjela zlostavljanje u prethodna četiri tjedna u odnosu na tip škole koju pohađa te pitanje izostajanja iz škole zbog osjećaja straha od napada u školi ili na putu do škole i iz škole. Učenici koji pohađaju trogodišnju strukovnu školu značajno češće odgovaraju da vide zlostavljanje svaki dan ili više puta tjedno. Isto tako, učenici koji pohađaju trogodišnju

strukovnu školu češće izvještavaju da su nekoliko puta ili jednom tjedno izostali iz škole zbog straha od napada na putu do škole ili iz škole. Učenici iz trogodišnje strukovne škole, češće nego učenici iz gimnazije, navode da im se jednom dogodilo da im je netko prijetio ili ih ozlijedio. Isto tako, u trogodišnjoj strukovnoj školi više je i onih koji navode da im se to događa svaki dan. Po pitanju sudjelovanja u tučnjavama, rezultati su pokazali razlike na način da učenici iz trogodišnje strukovne škole, češće nego učenici iz gimnazije, daju odgovor da su sudjelovali u tučnjavama jednom, više puta tjedno ili svaki dan u posljednja četiri tjedna. Nadalje, što se tiče ozljeda ili traženja liječničke pomoći zbog istoga učenici iz trogodišnje strukovne škole češće daju odgovor da im se to dogodilo jednom ili nekoliko puta u posljednja četiri tjedna u odnosu na učenike iz gimnazije. S obzirom na sve navedeno, hipotezu je moguće djelomično potvrditi. U dva od sedam pitanja iz upitnika nije pronađena značajna razlika u vršnjačkom nasilju u odnosu na vrstu škole koju učenici pohađaju, dok je u preostalim pet tipova nasilja hipoteza potvrđena na način da su učenici trogodišnjih strukovnih škola postizali više rezultate u odnosu na preostale dvije škole. Istraživanje o verbalnom nasilju među srednjoškolcima u Vinkovcima (Budić, 2016), provedeno na učenicima Tehničke škole i Gimnazije, pokazuje da su vrijeđanju, kao obliku verbalnog nasilja, skloniji učenici tehničke škole, odnosno četverogodišnje strukovne škole, u odnosu na učenike gimnazije, dok su učenici gimnazije statistički značajno više skloniji ogovaranju u odnosu na učenike tehničke škole. No, kada se tvrdnje o počinjenju verbalnog nasilja sagledaju kao cjelina utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika s obzirom na školu koju učenici pohađaju. Ta činjenica ide u prilog i ovom istraživanju koje je statistički značajne razlike pokazalo između gimnazije i trogodišnje strukovne škole, dok su gimnazije i četverogodišnje strukovne škole pokazivale podjednake rezultate.

Kada su u pitanju trogodišnje strukovne škole, dobiveni rezultati govore o zabrinjavajućoj situaciji u tim školama. Činjenica da je vršnjačko nasilje u trogodišnjim strukovnim školama, na dvije od sedam varijabli, češće nego u gimnazijama puno govori o prilikama u tim školama, privrženosti školi, školskoj klimi i reakcijama nastavnika i stručnog osoblja škole na nasilje, odnosno izostanak istih. Nadalje, ovi podaci govore i o rizičnosti populacije koja pohađa trogodišnje strukovne škole i nužnosti uvođenja i provođenja preventivnih programa, ne samo za vršnjačko nasilje, nego i za druge oblike rizičnih ponašanja. Ovakve zaključke potvrđuje i istraživanje Vrbec (2015) koje je pokazalo da su učenici strukovnih škola generalno pokazali nižu razinu privrženosti školi u odnosu na učenike koji pohađaju gimnaziju te su neke od čestica

na kojima je pronađena razlika bile „Osjećam se sigurno u školi“, „Osjećam se povezano s ljudima u školi“ i „Slijedim pravila koja postoje u mojoj školi“.

Treći istraživački problem bio je istražiti postoje li razlike u pojavnosti vršnjačkog nasilja s obzirom na povezanost učenika sa školom. Pretpostavljalo se da će postojati razlike u pojavnosti vršnjačkog nasilja s obzirom na povezanost učenika sa školom na način da će učenici koji su povezaniji sa školom rjeđe doživljavati i činiti nasilje, dok će učenici koji su manje povezani sa školom češće doživljavati i činiti nasilje. Za potrebe analize ispitanici su podijeljeni u dvije, po veličini prilično slične, grupe. U prvoj su bili oni s privrženosti ispod prosjeka, a u drugoj oni s iznadprosječnom privrženosti. Rezultati su pokazali da između grupa ispitanika nije bilo značajne razlike u učestalosti odgovora na pitanja izloženosti zlostavljanju, izostajanja iz škole zbog straha od nasilja na putu do/ iz škole, krađe ili oštećenosti privatnog vlasništva, prijetnji ili ozljeda oružjem, sudjelovanja i ozljede u tučnjavi. Značajne razlike između privrženih i neprivrženih školi uočene su samo kod pitanja koliko su često u posljednja četiri bili svjedoci zlostavljanja te se ponovo postavljena hipoteza može samo djelomično potvrditi. Učenici koji su privrženiji školi značajno rjeđe odgovaraju da barem jednom tjedno vide zlostavljanje u školi, dok oni manje privrženi češće izvještavaju o zlostavljanju. Roviš i Bezinović (2011) u svom su radu pokazali da se fizičko zlostavljanje, kao dimenzija nesigurnosti i ugroženosti u školi, negativno odražava na vezanost za školu te se podaci predstavljeni u ovom diplomskom radu mogu gledati i u tom kontekstu. Izvještaj o vršnjačkom nasilju među mladima u dobi od 8 do 18 godina, od 2013. do 2014. godine, u Sjedinjenim Američkim Državama (Luxenberg, Limber, Olweus, 2015) pokazao je da su učenici uključeni u vršnjačko nasilje, bilo kao žrtve, nasilnici ili oboje, dva puta manje privrženi školi od onih koji nisu uključeni u nasilje. Privrženost školi smanjuje se proporcionalno s razredom koji učenici pohađaju. Što su učenici koji su uključeni u vršnjačko nasilje viši razred, to je njihova privrženost školi manja (Luxenberg, Limber, Olweus, 2015). O povezanosti sa školom i osjećajem sigurnosti, odnosno straha od nasilja učenika u školi govori i istraživanje Pregrad (2010) na uzorku učenika osnovnih škola. Prosječno je čak 10% učenika navelo da se često boji da će netko od vršnjaka biti nasilan prema njima. Pri tome, djevojčice (12,26%) navode više bojazni od dječaka (7,99%). O stavovima učenika o povezanosti sa školom, školskom klimom, osjećajem sigurnosti i podrške u školi govore podaci istraživanja o verbalnom nasilju (Budić, 2016) na uzorku srednjoškolaca iz Vinkovaca. Analiza intervjua s učenicima pokazala je da većina ispitanika smatra da škole ne pružaju pomoć žrtvama verbalnog nasilja ili nisu čuli za istu. Također, pokazalo se da ne postoji preventivna i proaktivna suradnja škole i roditelja po

pitanju nasilja, nego se roditelji pozivaju tek kada se problem dogodi. Bošnjak (2018) navodi podatke da su učenici trogodišnjih strukovnih škola emocionalno i kognitivno privrženiji od učenika četverogodišnjih strukovnih škola i opće gimnazije. S druge strane, isto istraživanje (Bošnjak, 2018) pokazalo je da učenici gimnazija u manjoj mjeri iskazuju agresivno ponašanje u odnosu na učenike strukovnih škola. Kartal i Bilgin (2009) navode da djeca koja su žrtve vršnjačkog nasilja imaju strah od škole te smatraju da je škola nesigurno mjesto, a samim time su i manje privrženi školi. Unatoč tome što je istraživanje provedeno na osnovnoškolskoj populaciji, rezultati se mogu staviti u kontekst privrženosti školi i doživljaja školske klime žrtava vršnjačkog nasilja. Pongrac (2003) navodi rezultate brojnih istraživanja koja pokazuju da maloljetnici skloni agresivnim oblicima ponašanja češće imaju slabiji obrazovni uspjeh, veći rizik za neuspjeh, lošije vladanje u školi poput ometanja nastave i čestih fizičkih tučnjava s drugim učenicima, slabije su privrženi školi, školu doživljavaju kao prisilu te iz nje bježe ili je napuštaju.

12. Zaključak

Iako postoji svijest i znanje javnosti i stručnjaka o vršnjačkom nasilju, ono postaje sve veći i ozbiljniji problem te je potrebno uložiti dodatne napore kako bi se ono smanjilo, a u konačnici i u potpunosti preveniralo. Brojni autori dali su definicije vršnjačkog nasilja, a ono što treba uzeti u obzir pri identifikaciji nasilnog ponašanja su: oblik vršnjačkog nasilja, trajanje i njegova frekvencija te odnos snaga među uključenom djecom. Drugi važan pojam obrađen u ovom radu je privrženost školi. U stranoj literaturi širok je raspon termina koji se koriste u objašnjenju ovog fenomena: *attachment*, *school bonding*, *commitment*, *involvement*, *school climate*, *connectedness* i drugi. Privrženost školi definira se kao osjećaj mlade osobe da škola brine za njeno obrazovanje i za nju kao pojedinca (Wingspread Conference, 2004; prema Roviš, 2015) te se javlja osjećaj autonomije, podrške, kompetentnosti i spremnosti za različite odnose, kako u školi, tako i izvan nje (Waters, Crosss i Runions, 2009; prema Roviš, 2015). Privrženost školi može se promatrati kao višedimenzionalan prostor te je važno imati na umu razrednu i školsku klimu, odnosno ozračje.

Cilj ovog diplomskog rada bio je utvrditi opseg vršnjačkog nasilja u srednjim školama grada Zagreba te ispitati odnos nasilja s vrstom škole koju učenici pohađaju (gimnazija, četverogodišnji strukovni program, trogodišnji strukovni program) i njihovom privrženosti školi. Rezultati su pokazali da, unatoč tome što najveći postotak učenika nikada u posljednja četiri tjedna nije bilo svjedokom nasilja, žrtvom nasilja te da nema straha od nasilja u školi, postoji značajan postotak učenika koji su barem jednom ili više puta tjedno bili svjedoci ili žrtve zlostavljanja. Jedan dio učenika smatra da su svaki dan su svjedoci zlostavljanja, a nešto više od 1% žrtve. U odnosu na vrstu škole, učenici trogodišnje strukovne škole češće nego učenici gimnazije vide zlostavljanje, izostaju iz škole zbog straha od nasilja, doživljavaju prijetnje ili ozljede oružjem, sudjeluju i bivaju ozlijeđeni u tučnjavama. Što se tiče privrženosti školi, oni koji su privrženiji školi značajno rjeđe odgovaraju da barem jednom tjedno vide zlostavljanje u školi, dok oni manje privrženi češće izvještavaju o zlostavljanju.

Iz rezultata, proizlaze i moguće smjernice za buduće djelovanje. Škola je jedno od mjesta gdje djeca provode velik dio vremena te samim time igra veliku ulogu u njihovim životima, od socijalizacije, ostvarivanja i razvoja njihovih potencijala pa sve do same obrazovne uloge. No, istovremeno je škola i mjesto straha za neke učenike te mjesto gdje se događa vršnjačko nasilje za koje znamo da ima dalekosežne posljedice. Škola bi trebala biti sigurno i podržavajuće okruženje koje promiče dobre odnose, bez obzira na akademski uspjeh učenika i njihove

akademske aspiracije u budućnosti. Važno je na vrijeme prepoznati nasilje te adekvatno preventivno djelovati. Takvo djelovanje uključivalo bi mijenjanje načina djelovanja i cijelog sustava.

Kada se govori o stručnim službama u školi koje bi trebale biti zadužene za provođenje preventivnih aktivnosti, ali i reagiranja u slučaju bilo kakvog rizičnog ponašanja, pa tako i vršnjačkog nasilja, zabrinjava da na 154 328 učenika srednjih škola u Hrvatskoj u 2017./18. školskoj godini, dolaze 943 stručna suradnika (psiholog, pedagog, socijalni radnik i knjižničar). To znači da na jednog stručnog suradnika dolaze 163 učenika, s tim da nisu svi stručni suradnici iz uzorka (konkretno, knjižničari) primjereno obrazovani za rad s djecom i mladima i rizičnim ponašanjima. Istovremeno, na snazi je Vladina zabrana novog zapošljavanja u javnim službama (Državni zavod za statistiku, 2018).

Preventivnim programima treba se smanjiti učestalost i intenzitet nasilnog ponašanja i zlostavljanja, ali i uspostaviti vrijednosti okvir u kojem se šalje jasna poruka da nasilno ponašanje nije prihvatljiv oblik ponašanja i reagiranja u našem okruženju. Osim preventivnog rada s djecom, ne smijemo zaboraviti da školski sustav čine i odrasli, od stručnih suradnika, učitelja, nastavnika i profesora, sve do ostalih djelatnika škole te naposljetku roditelja i šire društvene zajednice. Tek zajedničkim djelovanjem, kontinuirano, dugoročno i sveobuhvatno, radom koji se bazira na znanstvenim spoznajama postići će se željeni rezultati i škole s nultom stopom nasilja kojima se teži.

Ono što trebaju biti ciljevi preventivnih programa su povećanje educiranosti učenika o vrstama i posljedicama nasilja, razvijenije vještine prevencije nasilja u razredu te proširenje spektra mogućih odgovora u situacijama potencijalnog vršnjačkog nasilja. Isto tako, jako je važno stvarati ozračje i klimu u školi gdje se njeguju suradnički odnosi, prava i identitet svakog učenika te poštuju razlike. Odnosno, nužno je univerzalno ulaganje u pozitivno i poticajno ozračje koje bi, između ostalog, dovelo i do poboljšanja školske klime. Osim učenika, potrebno je veće, sustavnije i aktivnije uključivanje roditelja, odnosno stvaranje osnaženijih roditelja za odgoj djece. Jedan od preduvjeta su kvalitetniji odnosi i komunikacija u samoj obitelji te bolje razumijevanje promjena u ponašanju djeteta. Roditelji trebaju znati kome se obratiti kada vide da imaju problem. Ključni dionici u sprječavanju vršnjačkog nasilja su i zaposlenici škole te je važno osnaživanje i poučavanje nastavnika i svih odraslih u školi o zlostavljanju i primjerenim reakcijama u takvim situacijama, odnosno potrebno je imati unaprijed razrađen i standardiziran plan u slučaju da se zlostavljanje dogodi.

S provođenjem navedenih preventivnih aktivnosti potrebno je započeti od što nižih razreda osnovne škole jer se pokazalo kako se nasilje događa i u osnovnim školama, a učenici koji ga doživljavaju percipiraju školu kao nesigurno i strahom ispunjeno mjesto. Kako je ovo istraživanje pokazalo, kada se radi o privrženosti školi i školskoj klimi, u trogodišnjim strukovnim školama, situacija je alarmantna. Jedan od ciljeva svih škola treba biti stvaranje pozitivnog i poticajnog školskog ozračja u kojem će se učenici osjećati sigurnima te će u slučaju bilo kakvih problema imati povjerenje, pomoć i podršku nastavnika i stručnjaka. Osim škole, nasilje se događa i u zajednici te stoga šira zajednica i društvo općenito trebaju svojim konkretnim djelovanjem mladima poslati jasnu poruku da je njihova dobrobit važna i da živimo u društvu koje ne tolerira nasilje ni u kojem obliku.

Zaključno, škole kao odgojno obrazovne ustanove trebaju za cilj imati i odgoj i podizanje odgovornih, proaktivnih i samostalnih ljudi, a ne samo pusta predavanja i pamćenje činjenica na čega se nastava ponekad svodi jer su učenici i nastavnici često preopterećeni i nemoćni pred zahtjevima kurikulumima, a pitanje je jesu li opterećeni na dobar i pravi način.

13. Literatura

1. Ajduković, M., Ogresta, J., Sušac, N. (2012). Prikaz konferencije- Raširenost nasilja nad djecom u obitelji i među vršnjacima. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(1), 181-186.
2. Baranović, B., Domović, V., Štirbić, M. (2006). O aspektima školske klime u osnovnim školama u Hrvatskoj. *Sociologija sela*, 44(174(4)), 485-504.
3. Bilić, V., Buljan Flander, G., Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
4. Bošnjak, M. (2018). *Pozitivni i negativni aspekti odnosa prema školi*. Diplomski rad. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku.
5. Budić, I. (2016). *Verbalno nasilje među srednjoškolcima*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
6. Buljan Flander, G., Durman Marjanović, Z., Čorić Špoljar, R. (2007). Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 16 (1-2), 87-88.
7. Černi Obrdalj, E., Rumboldt, M., Beganlić, A., Šilić, N. (2010). Vrste nasilja među djecom i osjećaj sigurnosti u školama Bosne i Hercegovine. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 19 (3), 561-574.
8. Državni zavod za statistiku. (2018). Srednje škole kraj šk.g. 2016./2017. i početak šk.g. 2017./2018. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.
9. Farrington, D. P. (1993). Understanding and Preventing Bullying. *Crime and Justice*, 17, 381-458.
10. Ferić, M., Kranželić, V., Mihić, J., Novak, M. (2018). Interni rezultati projekta Prevencija u zajednici Udruge Korak po Korak.
11. Francetić, H. (1996). Anne Campbell- Men, Women and Aggression. *Revija za sociologiju*, 27 (1-2), 109-112.
12. Kartal, H., Bilgin, A. (2009). Bullying and School Climate from the Aspects of the Students and Teachers. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, 36(36), 209-226.
13. Kerovec, M. (2018). *Uloga vršnjačkog nasilja u objašnjenju pojavnosti internaliziranih problema kod mlađih adolescenata*. Diplomski rad. Zagreb: Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
14. Klarin, M., Matešić, S. (2014). Vršnjačko nasilje među adolescentima u kontekstu roditeljskog ponašanja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 50(1), 81-92.

15. Luxenberg, H., Limber, S., Olweus, D. (2015). *Bullying in U.S. Schools: 2014 Status Report*. Hazelden Publishing.
16. Mešovšek, M. (2002). *Uvod u penološku psihologiju*. Zagreb: Naklada Slap.
17. Mihić, J., Novak, M., Bašić, J. (2010). Zajednice koje brinu: CTC upitnik za djecu i mlade u procjeni potreba za preventivnim intervencijama. *Ljetopis socijalnog rada*, 17 (3), 391-412.
18. Nikčević-Milković, A., Šuto, A., Belančić, T. (2013). Nasilje među vršnjacima– postoji li razlika u gradskim, prigradskim i seoskim sredinama?. *Školski vjesnik: časopis za pedagoški teorijsku i praksu*, 62(2-3), 1-20.
19. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.
20. Pećnik, N., Tokić, A. (2011). *Roditelji i djeca na pragu adolescencije: pogled iz tri kuta, izazovi i podrška*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
21. Pongrac, L. (2003). *Zaostajanje obrazovne za kronološkom dobi kao rizični čimbenik nasilnog kriminaliteta maloljetnika na području Zagreba*. Magistarski rad. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
22. Popović Ćorić, B. (2012). Vežanost za školu kod učenika koji imaju različite uloge u vršnjačkom nasilju. *Specijalna edukacija i rehabilitacija (Beograd)*, 11(4), 547-564.
23. Pregrad, J. (2010). *Priručnik- Program prevencije vršnjačkog nasilja: Za sigurno i poticajno okruženje u školama*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
24. Pouwels, J.L., Salmivalli, C., Saarento, S., Berg, Y., Lansu, T., Cillessen, A. (2017). Predicting Adolescents' Bullying Participation from Developmental Trajectories of Social Status and Behavior. *Child Development*, 00 (0), 1-20.
25. Rigby, K. (2006). *Zlostavljanje u školama i što možemo učiniti?*. Zagreb: Mosta d.o.o..
26. Roviš, D. (2015). *Privrženost učenika školi kao zaštitni čimbenik u razvoju rizičnih ponašanja*. Zagreb: Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
27. Roviš, D., Bežinović, P. (2011). Vežanost za školu– analiza privrženosti školi i predanosti školskim obvezama kod srednjoškolaca. *Sociologija i proctor*, 49(190(2)), 185-208.
28. Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3), 497-526.
29. Smith, P., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., Tippett, N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.

30. Strabić, N., Tokić Milaković, A. (2016). Elektroničko nasilje među djecom i njegova usporedba s klasičnim oblicima vršnjačkog nasilja. *Kriminologija i socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 24(2), 166-183.
31. Sušac, N., Rimac, I. i Ajduković, M. (2012). *Epidemiološko istraživanje nasilja među djecom*. Rad prikazan u sklopu nacionalne konferencije „Raširenost nasilja nad djecom u obitelji i među vršnjacima“, 22. i 23. ožujak, 2012., Zagreb, Hrvatska.
32. Sušac, N., Rimac, I. i Ajduković, M. (2016). Učestalost vršnjačkog nasilja s obzirom na obilježja adolescenata i doživljeno nasilje u obitelji. *Psihologijske teme*, 25(2), 197-221.
33. UNICEF. (2016). *Stop nasilju među djecom*. Preuzeto 17. siječnja 2019. s internetske stranice: https://www.unicef.hr/programska_aktivnost/stop-nasilju-medu-djecom/.
34. Vejmelka, L. (2012). Neke determinante vršnjačkog nasilja u adolescenciji. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(2), 215-240.
35. Velki, T. (2014). Razvoj i validacija hrvatskog upitnika školske klime za učenike. *Suvremena psihologija*, 17(2), 151-166.
36. Velki, T., Vrdoljak, G. (2013). Uloga nekih vršnjačkih i školskih varijabli u predviđanju vršnjačkoga nasilnog ponašanja. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 22(1), 101-120.
37. Velki, T., Bačmaga, I., Juka, I. (2016). Vršnjačko zlostavljanje u osječkim školama i mjere prevencije. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 62(2), 27-46.
38. Vrbec, A. (2015). *Odnos između privrženosti školi, školskog neuspjeha i rizičnih ponašanja adolescenata*. Diplomski rad. Zagreb: Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
39. Žužul, M. (1989). *Agresivno ponašanje: psihologijska analiza*. Zagreb: Radna zajednica Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske.